

Русини Пряшівської єпархії і їх говори.

Написав

Володимир Гнатюк.

I.

1. Нарис заснованя Пряшівської єпархії. Число греко-католиків у ріжних часах. Гр. кат. народні школи.

Пряшівська єпархія існує не дуже давно, бо лише від двадцятих років нашого віку. Перед тим належали усі Русини Угорщини до одної, Мукачівської єпархії, що ще залежала від латинських єпископів. Повний свій розвій завдячує Мукачівська єпархія аж цїсаревій Марії Тересї, бо за її посередництвом і помочю відновив її папа Климент XIV канонізаційним декретом 1771 р. До того часу правила єпархією звичайно апостольські вікарії, що не мали правильної єпископської власти. Перший, що почав правити незалежно цїлою єпархією, яка розтягала ся аж на 13 комітатів північної Угорщини, був Андрій Бачинський, сьвітський духовний, вибраний духовенством і народом, іменований Марією Тересою і потверджений папою Климентом XIV. Велика розтяглість єпархії спонукала наслідника Марії Тереси, цїсаря Йосифа II до того, що крім Сиготського і Сатмарського вікаріяту установив ще вікарят в Кошицах, і сей став початком нинішньої Пряшівської єпархії.

Кошицький вікарят установив цїсар Йосиф II 1787 р. з виразною волею, аби вікарія вибирано все з поміж крилошан Мукачівської капітули і предложувано цїсареві для потвердження. Вікарій мав побирати крім звичайної крилошанської платні ще річний додаток в сумі 1200 зр. з релїійного фонду, а перебувати мав постійно в Кошицах. Місто мало подарувати на мешканє вікарія монастир

Домініканів; що однак тим часом мусіли ще вести ся в сій справі переговори, визначено йому на мешканє монастир знесеного закону Францісканів.

Першим кошицьким вікарієм іменовано Івана Ковача де Пастель; він однак на ділі не заняв ніколи свого становища і не перебував ніколи в Кошицях, хоч що правда і не міг перебувати, не маючи відповідного дому на пробуток, бо монастир Францісканів був тоді повний військових багажів. Зрештою він прийняв той уряд лише з неохотою, і небавом на власне бажанє увільнено його від нього.

На місце Ковача іменовано вікарієм крилошанина Михайла Брадача, що дуже ревно сповнював вложені на нього урядом обовязки. Проживав зразу в своїх посіlostях Якубнах і Камінці, а хоч 13 січня 1790 визначено йому на мешканє три кімнати в монастири Францісканів, то місто не хотіло їх відступити, домагаючись привернення закону Францісканів. Вкінці на усильні свої просьби одержав на мешканє (декретом цісаря Леопольда II з 1792 р.) монастир знесеного закону Міноритів і заняв його зараз, хоч мав численні перешкоди, які ставляли йому вороги на кождому кроці. Та не дуже тішив ся він добутим мешканєм, бо монастирські будівлі були все повні військових річий та збіжа, ба навіть пробували в них вояки, що неуставним стукотом, гамором, криками та зухвалостию непокоїли вікарія. Крім тих елопотів мав він ще иньші неприємности, а зі своєї скромної платні мусів удержувати сотрудника, писаря, дяка і церковного слугу, купувати для монастирської церкви світло, оплачувати значні видатки почтові, відновляти чимало річий н. пр. двері, вікна, печі і и. Аж по довгим часі удалось йому виклопотати з релігійного фонду за всі репарації 250·46 зл. звороту. Завдяки його енергічному протестови ухилено також несподіваний зазив до оплати чиншу за заняті три кімнати та намір — віддати частину монастиря на поміщенє суду, а площу перед монастирем та сусідній город приділеню до городської лічницї. Однак в 1800 р. без уваги на протести вікарія закваторовано до монастиря величезне число рекрутів, що мали йти на французьку війну, а багато кімнат заповнено військовими причандалами. Покликаний 1802 р. як відпоручник Мукачівської капітули на сойм, добув Брадач від цісаря наказ, аби йому відновлено монастир і приспособлено до вимог резиденції вікарія (того самого року іменовано його також абатом сьв. Андрія de Saári). Однак до того не прийшло і небавом призначено вікарієви на постійний пробуток монастир Міноритів у Пряшеві, де перетворено також мона-

ствірський костел у церкву і установлено вікаріятський консистор з двох асесорів та нотаря. Визначено надто з релігійного фонду кошти відновлення резиденції, урядження церкви і платню на церковні потреби (1807 р.). 1808 р. іменовано Брадача дорильським єпископом і суфраганом мукачівського єпископа. Тоді й розпочалися приготування до перебудови монастиря і урядження церкви. Виготовлено пляни і поручено виконати їх будівничому Бретербаверови. Але що той шукав у всьому лише власної користи і поводився так, мов би хотів не перебудувати, але радше руйнувати, тож за старанням вікарія його засуспендовано (1809). Та коли він не хотів видати плянів і найшов так зручних оборонців, що при їх помочі був навіть увільнений від відповідальності, будова резиденції мусіла перервати ся. Тимчасом умер мукачівський єпископ Андрій Бачинський (1809 р.), а капітула вибрала генеральними вікаріями Івана Кутку і Михайла Брадача, що став тоді рядити епархією зовсім самостійно.

1810 р. повстала гадка поділу занадто просторої Мукачівської епархії на три єпископати: Мукачівський, Сиготський і Пряшівський. Сю гадку приймила також королівська рада і предложила її цісареві, покликавши вперед на нараду в тій справі до Буди дицезальних відпоручників, між ними Кутку, Брадача і Тарковича. Заким одначе справу порішено помер капітулярний вікарій Іван Кутка, а на його місце вибрала капітула Брадача; знеохочений у Пряшеві розпрощався зараз і то на все з пряшівською резиденцією, та удав ся до Унгвара, аби обіймати уряд вікарія. Пряшівським вікарієм іменовано 1813 р. крилошанина Григорія Тарковича. Коли одначе два роки пізніше умер Брадач (1815 р.), Таркович став генеральним вікарієм мукачівським, а на його місце прийшов Іван Ольшавський, крилошанин Мукачівської епархії і парох сьв. Варвари у Відні. Він був останнім вікарієм і займав свій уряд до 1821 р. коли врешті Мукачівську епархію розділено на дві і введено до Пряшева нового єпископа.¹⁾ Від того часу було доси у Пряшеві всього чотирох єпископів. Першим був Григорій Таркович (1821—1841, єпископом був номінований ще 1817 р.), другим Йосиф Гаганець (1842—1875), третім Микола Товт (1876—1882), четвертим теперішній Іван Валі.

¹⁾ Отсі відомости подаю на підставі статі „Brevis historia dioecesis Eperjesiensis“ надрукованої в „Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjesiensis pro anno Domini 1898. Eperjesini, 1898.

Думаю, що не від річи буде тут приглянути ся теж числу вірних греко-католиків нової епархії, яке воно росло і упадало по-чавши від 1823 р. аж до 1898 р., та числу дітей в народніх школах (за час 1851—1898 р.), які стоять під зарядом духовної власти. Подаю в тій цілі статистичні таблички, витягнені з шематизмів за відповідні роки (шематизми у Пряшеві не виходять що року). Число греко-католиків¹⁾ в епархії представляєть ся так :

<i>Комітати :</i>	<i>1823</i>	<i>1826</i>	<i>1827</i>	<i>1828</i>	<i>1833</i>
Шарош	58.727	61.421	62.349	63.277	61.137
Абауй-Торна	21.648	22.623	—22.938	23.419	21.533
Боршод	11.791	11.932	11.999	11.992	10.794
Спіш і Гемер	26.682	27.945	28.724	29.069	28.851
Земплин	42.413	43.727	44.110	44.796	41.321
	<u>161.261</u>	<u>167.648</u>	<u>170.120</u>	<u>172.553</u>	<u>163.636</u>
	<i>1838</i>	<i>1839</i>	<i>1841</i>	<i>1846</i>	<i>1848</i>
Шарош	65.881	65.842	68.487	69.533	61.160
Абауй-Торна	22.335	22.538	22.698	21.816	21.696
Боршод	11.000	11.297	11.364	12.217	11.301
Спіш і Гемер	30.453	30.532	31.640	31.328	31.892
Земплин	42.353	42.750	44.037	44.746	37.166
	<u>172.022</u>	<u>173.009</u>	<u>178.226</u>	<u>179.640</u>	<u>163.215</u>
	<i>1851</i>	<i>1853</i>	<i>1855</i>	<i>1857</i>	<i>1859</i>
Шарош	61.160	52.738	53.393	49.002	48.880
Абауй-Торна	21.696	20.419	21.064	19.654	20.719
Боршод	11.301	11.533	12.020	11.739	12.124
Спіш і Гемер	30.276	27.808	28.433	26.840	27.819
Земплин	37.166	35.221	34.765	31.244	30.742
	<u>161.599</u>	<u>147.719</u>	<u>149.675</u>	<u>138.479</u>	<u>140.284</u>
	<i>1861</i>	<i>1863</i>	<i>1865</i>	<i>1868</i>	<i>1870</i>
Шарош	49.654	50.791	52.473	53.740	55.604
Абауй-Торна	20.539	20.367	21.376	21.381	22.187
Боршод	12.192	11.963	12.229	12.112	12.246
Спіш і Гемер	28.408	28.209	28.751	29.203	29.807
Земплин	31.437	32.009	33.049	33.835	34.782
	<u>142.230</u>	<u>143.339</u>	<u>147.878</u>	<u>150.271</u>	<u>154.626</u>

¹⁾ Не кажу Русинів, бо не всі греко-католики Русини, як то покажуть ся в дальшого.

	1873	1876	1878	1880	1882
Шарош	56.899	53.528	56.383	54.763	53.639
Абауй-Торна	22.680	21.807	18.904	18.156	18.173
Боршод	12.701	11.730	12.682	12.493	11.973
Спіш і Гемер	30 144	27.757	30.549	29.441	29.084
Земплия	36.806	33.838	34.131	34.058	32.099
	<u>158.630</u>	<u>148.660</u>	<u>152.649</u>	<u>148.411</u>	<u>144.968</u>

	1884	1889	1895	1898
Шарош	53.782	57.000	59.040	60.815
Абауй-Торна	18.081	19.608	19.906	20.618
Боршод	12.246	14.065	16.206	16.667
Спіш і Гемер	29.786	30.881	31.637	32.957
Земплин	31.688	34.007	36.726	38.197
	<u>145.583</u>	<u>155.561</u>	<u>163.615</u>	<u>169.254</u>

Як видно, ці дати незвичайно інтересні. Від 1823 р. коли вийшов перший шематизм нової епархії число греко-католиків росте стало аж до 1828 р., в якому доходить до цифри 172.553 душ. По найблизших пяти літах число людности спадає до цифри 163.636 душ. Причин того зменшеня не знаємо; воно одначе не поступає дальше, але звертаєть ся і по дальших пяти літах доходить число вірних до давньої цифри (з перед 10 літ) 172.022 душ. Від тоді росте знов стало до 1846 р. в якому доходить до такої величини (179.640), якої більше вже не досягнуло і до нині, хоч від того часу минуло звиж 50 літ і хоч в тім часі повинна людність при правильнім розвою бодай подвоїти ся. Два роки пізнійше число людности спадає нагло до цифри 163.215 душ. Шематизм 1848 р. пояснює так сю причину на ст. 149: *Combinato itaque anni 1845 numero animarum per annum 1846 et 1847 decrevit numerus impopulationis 18.041 — cuius enormis decrescentiae causa fuit fames, ac deinde erumpentes diversae infirmitates.* Зауважу, що число зменшеної людности між 1846—1848 р. виносить 16.425, а не тільки, як тут хибно подано. Від того часу число вірних епархії дуже непостійне і зміняєть ся раз у раз; одного року підносить ся, другого спадає. Найбільші різниці заходять тут між трьома найблизшими датами з рр. 1846—1848—1853. В першім виносить число греко-католиків 179.640 душ, в другім спадає нагло до цифри 163.215, а в третім знов аж до 147.719 душ. В 1857 році спадає число людности до небувалої ніколи цифри 138.479 душ. Від тоді росте поволи до 1873 р.; в рр. 1876—1882 раз підносить ся, другий раз спадає, а лише від

1884 росте знов поволи до тепер, хоч не доходить ніколи до тої цифри, яка була 70 літ тому назад 1828 р. Поясненє такої змінчивості населеня трудно подати задля браку жерел; щож до самого зросту, то йому в першій мірі стоїть справді на перешкодї голод та звязані з сим хвороби, про що згадуєть ся раз і в шематизмі. Комітати з руського і переважно греко-католицькою людністю лежать майже усі в горах, де земля не раз буває така лиха, що навіть не вертає засіву. Не диво ж, що наслідком того являєть ся друга причина зменшуваня людности, еміґрація, якій достарчують головного контіненту комітати: Земплин, Шарош і Спіш. Вправді еміґрація та також не постійна; еміґранти пробувають звичайно пару літ на чужині і призбиравши дещо гроша вертають назад на родину, та всеж якесь число їх лишаєть ся в чужині на завсїгди. Третя врешті причина зменшуваня вірних — є денаціоналізація, не знати лише, кільки вона на рік потягає жертв за собою. Звичайнож дїєть ся так, що із зміною народности зміняють новонаційники віру, і се очевидно мусить впливати на зменшеня — в тому разі — греко-католиків.

Ми не маємо доси подібного зіставленя числа греко-католиків другої і головної руської єпархії — Мукачівської. Колиб показало ся, що і там такі самі відносини що до вірних, як у Пряшівській єпархії, тоді було би явним, що Угорські Русини призначені на загладу, раз через денаціоналізацію, другий раз через недостачу природного зросту числа людности.

Пригляньмо ся ще другій статистичній табличці, що представляє нам розвій народньої просвіти у Пряшівській єпархії:

Consignatio generalis prolium scholas triviales frequentantium.

In districtu:	В літах:				
	1851	1855	1865	1876	1889
Bartfensi	238	442	910	1277	1642
Bukóczensi	243	124	457	735	1067
Eperiesiensis	394	371	701	1076	1677
Makoviczensis	360	—	692	942	1778
Popradensis	272	412	1246	1507	2878
Szvidnikensis	74	61	431	551	845
Cassoviensis	68	171	292	419	903
Cserhátiensis	391	406	680	882	777
Szántóviensis	90	212	210	242	410
Borsodiensis	567	540	896	860	1823

Scepusii Inferioris	837	842	720	1127	1998
Scepusii Superioris	393	897	1561	1799	1817
Homonnensi	38	55	221	439	438
Hosztoviczensi	170	462	642	1045	1363
Laborczensi	831	573	780	1447	1857
Sztropkoviensi	256	278	368	617	826
Varanoviensi	201	221	505	810	801
Granensi	—	—	334	524	759
	<u>5.423</u>	<u>6.067</u>	<u>11.646</u>	<u>16.299</u>	<u>23.659</u>

In Districtu:

1889

Eperiessiensi (місто)	.	.	.	211
" " (округ)	.	.	.	750
Bartfensi	.	.	.	1647
Bukóczensi	.	.	.	1370
Kis-szebeniensi	.	.	.	897
Makoviczensi	.	.	.	1731
Popradensi	.	.	.	2871
Szvidnikensi	.	.	.	494
Kassaviensi	.	.	.	705
Cserekatiensi	.	.	.	771
Szantoviensi	.	.	.	374
Alsó-Borsodiensi	.	.	.	900
Felső-Borsodiensi	.	.	.	627
Alsó-Scepusiensi	.	.	.	1233
Felső-Scepusiensi	.	.	.	1976
Lőczensi	.	.	.	537
Granensi	.	.	.	812
Homonnensi	.	.	.	414
Hosztoviczensi	.	.	.	1925
Mező-Laborczensi	.	.	.	2324
Sztropkoviensi	.	.	.	1161
Lomnensi	.	.	.	486
Varanoviensi	.	.	.	557

24.773

Перші цифри маємо тут ледви з 1851 р. З того, як вони тоді представляли ся, можемо додумувати ся, як вони могли представляти ся в перших роках заснованя нової епархії. На 161.599 греко-кат. душ у 1851 р. належало до школи ледви 5.423 дїттей. Незвичайно мізерна ся цифра говорить сама про себе. Одначе в про-

тягу 15 літ зростає число школярів майже в двое і виносить 1865 р. цифру 11.646, хоч zarazом число греко-католиків спадає до 147.878. Даліше потрібувало се число, аби подвоїти ся, часу 25 літ і в 1889 р. воно виносить 23.659 усіх школярів, хоч число людности піднесло ся в тім часі лише незначно (155.561), а не дійшло до того, яке було 1851 р. Коли возьмемо те під увагу, то побачаємо, що процент шкільних дітей значно збільшив ся. За останні 9 літ число учеників не збільшило ся; вправді воно виносить більшу цифру, бо 24.773, але треба зазначити, що в тім часі збільшилася ся також загальна цифра людности. Сей факт вказує на те, що з одного боку стали відповідні власти спускати з ока народню школу і не докладати старань до нових улїпшень в школі, з другого боку, що нарід зрозумівши денационалізацію школи, де звертаєть ся більше уваги на те, аби дитина навчила ся цвенькати як найбільше мадярських слів, які пізнійше забуває в житю, ніж на зміст науки, став до школи більше пасивний. І колиб не шкільний примус, злучений з усякого рода карами, то хто знає, чи число дітей призначених до науки в народніх школах не спало би знов до давньої цифри з перед кільканацяти літ. З того показуєть ся також, що коли просвіта має справді сповнювати свою задачу між руським народом на Угорщині, то нинішня едукацияна система мусить до ґрунту змінити ся.

2. Національні відносини на території Пряшівської єпархії.

Пряшівська єпархія розтягаєть ся на отсих шість жупаній: Гемерську (Gömör megye), Спішську (Szepes m.), Шарішську (Sáros m.), Абауй-Торнянську (Abaúj-Torna m.), Боршодську (Borsod m.) і частину Земплинської (Zemplén m.). Із Земплинської жупанії належить до неї лиш північна часть, з виїмком 23 громад, що лежать на границі Унгварської (Ужанської) жупанії і входять в склад Мукачівської єпархії. Ціла полуднева часть Земплина належить до Мукачівської єпархії, з виїмком двох приходів полуднево-західних, Комлошка і Мікогаза, що входять в склад Пряшівської єпархії.

Під заряд пряшівського єпископа належать ще ті греко католики, що живуть спорадично, як урядники, робітники, вояки в усіх жупаніях словацьких, які лежать від Спішської і Гемерської жупанії на захід, як і ті, що живуть в задунайських жупаніях, які не межують з греко-католицькою єпархією Крижевацькою. Сюди належить і столиця Угорщини, Будапешт. Я одначе не буду займати ся тими греко-католиками, до якої нації вони не належали б, тому,

що вони не приписані до ніяких парохій, що число їх все змінюється і не може тут бути ніякої евіденції.

Всі статистичні дані, що стосуються цілої території Пряшівської епархії і вказують величність, число політичних громад (сіл і міст), уживану в них мову, число душ по народності і вірі, я подаю далі в окремих таблицях I, II і III. Таблиці ті уложені на підставі офіційної народньої переписи з 1891 року. Вони вказують проте стан території по кінець 1890 року.

Із тих таблиць видно, що ціла територія виносить 20.858.52 квадратних кілометрів та що на ній живе в 1535 громадах 986.742 душ.

По народності зачисляють ся ті жителі до трьох головних племен: Славянського, Германського і Малярського. І так:

Усіх Славян в	483.674	душ
„ Німців	74.566	„
„ Малярів	428.602	„
<hr/>		
Разом	986.742	душ

Із Славян репрезентовані тут три нації: Русини, Словаки і Поляки:

Русинів в	383.395	душ
Словаків	75.498	„
Поляків	24.781	„
<hr/>		
Разом	483.674	душ

Русини поділяють ся в Пряшівській епархії (по діалектам) на дві головні групи: на Русинів, що говорять чистою українсько-руською мовою, яких буду називати Руснаками і Русинів, що говорять більше або менше пословаченою мовою, яких буду називати Словаками. Усіх

Руснаків в	97.436	душ
Словаків	285.959	„
<hr/>		
Разом	383.395	душ

По релігії поділяють ся жителі згаданої території на:

Латинників	502.984	душ
Греко-католиків	166.454	„
Лютеранів	113.816	„
Кальвінів	148.936	„
Жидів	54.552	„
<hr/>		
Разом	986.742	душ

Тут зауважу, що Жиди в Угорщині зачисляють ся по народности або до Німців (в північних жупаніях), або до Мадярів (в полудневих жупаніях).

Для ліпшої орієнтації подаю ще понизше IV статистичну таблицю, де зібрані дані про самих греко-католиків Пряшівської єпархії. Всі греко-католики живуть в 188 парохіях і дїлять ся на:

Руснаків	97.436 душ
Словяків	43.553 „
<hr/>	
Усіх Русинів греко-кат. є проте	140.989 душ

Дальше:

Словаків	5.136 душ
Мадарів	20.329 „
<hr/>	
Усіх разом	166.454 душ

Заки скажу тепер дещо про самих Русинів, зроблю перше кілька заміток про инші нації Пряшівської єпархії, що живуть разом з Русинами або побіч них.

Словаки живуть на території Пряшівської єпархії лише в одній жупанії, Гемерській. Їх в разом 75.498 душ, з чого припадає на греко-католиків лише 5.136 душ. Всі инші або латинники або лютерани. Греко-католики живуть в північно-східнім куті жупанії (на границі Спіша) в трьох парохіях: Шумяц, Тельбарт і Вернар. Здаєть ся, що колись всі Гемерські Славяни були Русинами, але з протягом часу, особливо від реформації, коли зміна віри вплинула сильно не лише на духове, але й політичне житє, ті Русини почали словачити ся і нині говорять вже чистою словацькою мовою такою як пр. Словаки Ліптовської або Тренчанської жупанії. Словаки важні для нас особливо тому, що їх мова мала сильний вплив на виріб того руського діалекту, яким говорять Словяки. В діалекті Руснаків є також багато елементу, що вплинув зі словацької мови.

Поляки живуть на території Пряшівської єпархії також лише в одній жупанії, Спішській і то в тій північній її часті, що межує з Галичиною, а називаєть ся Магурою. Звідти звуть Поляків на Спішу також Магурянцями. Вони числять 24.781 душ і всі без виїмку латинники. Говорять польським діалектом, в яким є дуже багато словацького і руського елементу. Вони оселили ся там правдоподібно в часі, коли Спіш був у заставі у польських королів. Поволи мішають ся вони зі Словаками і з часом винародовлять ся зовсім в користь останніх. Поляки важні для нас рівнож тому, що польська мова мала великий вплив на говори Словяків.

Мадяри, крім Спіша, живуть у всіх жупаніях, що входять в склад Пряшівської епархії. Їх живе найбільше в Боршодській жупанії, Абауй-Торнянській і Гемерській; там становлять вони компактну масу. В згаданій часті Земплинської жупанії і в Шарішській вони живуть лише спорадично, по містах. На Спішу, крім урядників і кількох дідичів, їх нема зовсім. Усіх їх є 428.502 душі. По релігії з них лиш 20.374 душі належить до греко-католицької віри. Інші латинники, кальвіни, лютерани і жида. Греко-католики живуть в Абауй-Торнянській і Боршодській жупанії. Так греко-католики Мадяри, як і Словаки не взяли ся звідки инде, як з Русинів. Звістно, що з нинішних греко-католиків Угорщини були в історичних часах православними лише Русини і Румуни. І лише про них знаємо з історії, що приймали унію (Русини прийняли її остаточно 1648 р.). Всі проте греко-католики Пряшівської епархії, що зачисляють ся до чужих націй — се денаціоналізовані Русини. Нинішні греко-католики Мадяри Пряшівської епархії омадярили ся остаточно ще не давно, бо в першій половині нашого столітя. Між ними подибують ся ще й тепер старі люди, що знають по трохи говорити по руськи. Молодша генерація не знає одначе вже инакше говорити, як по мадярськи. Мадярська мова мала незначний вплив на руську і то лише в тім, що руська мова побрала з неї досить значне число (як до яких околиць) виразів. Мадярська мова навпаки приймила до себе багато слів руських, найбільшеж старо-славянських.

Німці живуть компактною масою лише на Спішу, а рідше на пограничу Спішу і Абауй-Торни. В інших жупаніях живуть спорадично. Їх є 74.566 душ. По релігії вони латинники, лютерани і жида. Німецька мова не мала великого впливу на славянські, хіба в лексиці. За те й сама прийняла дуже багато славянських слів, що найліпше видно на саксонськім діалекті спішських Німців. Німецькі селяни говорять зрештою майже всі на Спішу діалектом Словаків і очевидно денаціоналізують ся.

3. Русини. Поділ на Руснаків і Словаків. Чому Словаків належить уважати за відломок Русинів? Спільні прикмети і ріжницї говорів Руснаків і Словаків. Статистичні таблицї. Реєстр сіл і виказ уживаної в них мови.

Перейду тепер до Русинів. Усіх Русинів є в Пряшівській епархії 383.395 душ. З того 140.989 душ припадає на греко-католиків,

решта-ж, 242.406 душ в більшій частині латинники, в меншій лютерани.

Найбільше компактною масою живуть Русини в Шарішській жупанії. На Спішу переривають їх декуди Німці. В північній частині Земпліна живуть вони також компактною масою. В значній числі живуть ще в Абауй-Торнянській жупанії, але там переривають їх Мадяри, а в одній місцині Німці. Найменше Русинів є в Боршодській жупанії; там живуть вони вже помішані з Мадярами.

Усіх Русинів — як я вже сказав вище — ділю на дві групи: Руснаків і Словяків.

Руснаками називаю тих Русинів, що мають *infinitivus* на -ти і не дзєкають. Їх діалект, де буде того треба, буду називати для докладності руснацьким.

Словяками називаю тих Русинів, що *infinitivus* мають на -ці і дзєкають. (Подібно як Бачванські Русини. Диви мою статтю в XXII томі „Записок Наук. Тов. ім. Шевченка“ п. н. Руські оселі в Бачці). Їх діалект буду називати для докладності словенським.

Назв Руснаки — руснацький, Словяки — словенський уживаю тому, що Русини самі їх уживають¹⁾. Правда, що Словяки латинники на питає, як вони говорять, відповідають подекуди „по католицьки“, але ця назва не може входити в рахунок тому, що вона занадто локальна. Дехто називає Словяків також Сотакими. Назва ця однак не може обнімати усіх Словяків тому, що її і Руснаки і Словяки уживають лише до означення одного відлону Словяків, що живе в північній Земплінській жупанії і говорить *со* в місці руснацького *што* і словенського *цо* (словацьке *що*). Скорше Словяків можна би назвати Цотакими, а Руснаків Штотакими, але тих назв ніхто не уживає і я не чув їх нігде. Назву Словяки — словенський треба все відріжнювати від назви Словаки — словацький.

Руснаків є в Пряшівській єпархії 97.436. По релігії вони всі греко-католики. Найкомпактніше живуть вони в Шарішській жупанії, менше компактно в Земплінській, а ще менше на Спішу. В Боршодській і Абауй-Торнянській жупанії живуть лише в дуже незначній числі.

¹⁾ В літературі приходила ця назва теж. Пор. Ев. Сабовь, Христоматія, Унгар, 1893. Ст. 231. — Назвою Словяк — словенський хочу надто зазначити виразно денационалізоване Русинів в користь Словаків. Денационалізація поступає дуже скоро і за якийсь час не буде певно вже підстави зачисляти Словяків до Русинів, лише до Словаків. Доки однак така підстава існує, то нема ніякої потреби затирати її.

Словяків є 285.959 душ. По релігії є їх лише 43.553 греко-католиків. Решту становлять латинники і лютерани. Найбільше і найкомпактніше живуть вони в Шароши, менше на Спішу, а ще менше, хоч доволі компактно, в Абауй-Торні. В Земплині (розумію тут все лиш ту часть, що належить до Пряшівської епархії) їх мало а в Боршоді лише незначне число.

Тут замічу мимоходом, що поділ Русинів на Руснаків і Словяків має свою силу і в Мукачівській епархії, лише що там Словяків дуже мало супроти Руснаків. В Мукачівській епархії живуть Словяки по більшій часті в полудневім Земплині і декуди в Унгі. Крім того в Мукачівській епархії належить одна частина Руснаків до латинської віри — зрештою маленька — чого в Пряшівській епархії нема зовсім.

Із сказаного до тепер видно, що я і Руснаків і Словяків уважаю за Русинів. Що Руснаки дійсно належать до Русинів, про те не може бути ніякого сумніву. Не так стоїть справа зі Словяками, про яких існує не лише в Угорщині, але і в інших Славян (особливо Чехів і Словаків) велика етнографічна помилка. Вона лежить в тім, що Словяків уважають Словаками і зачисляють їх до чесько-словацького племені, а їх діялект до словацької мови. В наслідок того уважають Словяків і офіційно і неофіційно Словаками (Slovaken, tótok) та відрізняють їх від західних Словаків лише тим, що називають їх „шарішськими або кошицькими Словаками“ (Schároscher або Kaschauer Slovakén, Sárosi або Kassai tótok), а діялект їх називають „шарошською або кошицькою словацькою мовою“ (Scharoscher або Kaschauer slovakische Sprache, sárosi або kassai tót nyelv). А тимчасом проти такого погляду протестують найліпше самі Словаки, коли кажуть: „Мі гуторіме по словенські, а нє по словацкі“ або: „Наша реч йє словенска реч, а нє словацка“. Та хто приглянеть ся ближше Словякам, запримітить певно, що вони і що до типу і що до мови і що до звичаїв не Словаки, але Русини; їх словенський говор, хоч без сумніву сильно пословачений, то діялект не словацької, але руської мови, як то побачимо з дальшого.

Ми знаємо, на скільки се вказують історичні жерела, що ціла північна Угорщина від Буковини до Татрів і від галицької границі аж за Тису була залюднена все Русинами. Маємо згадки також про те, що від приходу Мадярів в Угорщину аж до короля Людвика Великого († 1382 р.) повтаряли ся все почасти еміграції галицьких Русинів на Угорщину. Знаємо також, що в своїому часі емігрували на Спіш і в Абауй-Торну Німці; щоб одначе і Словаки оселяли

ся коли будь у більшому числі в комітатах залюднених Русинами, про те не маємо ніяких звісток. З того показується, що нинішні Славяне Пряшівської єпархії — з виїмком Поляків — се потомки Русинів, а не Словаків.

Що до типу, звичаїв, навичок, характеру — словом всього того, чим відрізняється один народ від другого — нема між Руснаками і Словаками різниці, є за те велика подібність, яка впадає кожному дослідникови в око. Очевидно, що сей факт свідчить також за тим, що Руснаки і Словаки приналежать до одного народу. Є між обома групами і різниця, але вони лиш другорядної натури і виплили з місцевих обставин, що подібність у всіх народів, хоч би й маленьких, в різних країнах. На поділ мови угорських Русинів вплинув найбільше неприступний, гористий терен; ним лишень можна пояснити те величезне число говорів, якого не знаходимо ніде більше на землях, залюднених Русинами.

Між обома групами панує на цілій лівні обопільна прихильність, з чого також можна додумуватись одноплемінности обох груп. Правда, що одна група любить з другої поіронізувати собі часом, пр. Руснаки прозивають Словаків „Ляхами“ або „Гбурами“ і висмівають ся з них так: „Словяк — католик, сів на колик, а скочив на рам, став съ з нього баран, ростріпав миску, достав по писку“; і навпаки, Словаки висмівають ся з Руснаків так: „Руснаці бортаці, предалі органи, за корец сметані“, або „Руснак з бука спаднул, а ешчік себе отпочьнул“. Але всі ті і подібні жарти не можна уважати виразом обопільної ненависти. Вони подібують ся всюди; ми знаємо, що навіть селяни двох сусідних сіл — в якій будь околиці — придають собі придиірливі назви, ба що більше, навіть одні другим в тім самім селі.. Про обопільну прихильність свідчать найліпше ті кумівства, сватівства, шуринства і иньші родинні звязки, які існують всюди між Руснаками і Словаками, а в які Руснак або Словяк вдається рідко з Поляками, Німцями або Мадярами. Руснаки і Словаки входять в родинні звязи навіть тоді, коли відрізняються від себе релігією, але одні і другі стороняться в подібнім випадку від иньших народів. Крім того Словаки латинники і лютерани дуже прихильні до віри і церковних обрядів Руснаків, уважають руський обряд за висший від свого, що навіть самі висказують в словах: „Руска віра є оправдзіва і тверда, католицька віра є мехка, лютеранска легка“, або „Католицьке пості, а лютеранске набоженство, то є вшіцко блаженство“. Про руську віру не висловить ся одначе так Словяк ніколи. Словаки — якої вони не були би конфесії -- приносять посв'ячувати в руські церкви воду

(на Богоявленє), сьвічки (на Стрітенє), поживу (на Великдень), бо — як самі говорять — „Руска моллїтба моцнєйша, як наша“, або „Рускі пуп льепші пошьвеці, як наш“. Щож тикаєть ся відносин Словяків до Словаків, то кождий може зауважати, що Словяки не показують такої прихильности до Словаків і дивлять ся на них так, як і на всі иньші, чужі народи.

В диялектах, якими послуґують ся Руснаки і Словяки, нема також ніякої сильної ріжниці. Оба диялекти мають той самий внутрішний склад і майже ту саму лексику. Найліпше видно се з того, що Руснак зовсім докладно розуміє Словяка, а Словяк Руснака, що Руснак дуже скоро і легко навчить ся говорити по словенськи, а Словяк по рунацьки. Дієть ся се тому, що в ввучуваню обох диялектів не треба властиво вчити ся виразів, лише відмінного виговору. Тимчасом і Руснак і Словяк лише на силу порозуміють Словака, а ще тяжше навчать ся говорити по словацьки. Так само Словакови трудно зрозуміти Словяка, а ще труднїйше навчити ся говорити по словенськи. Словяк і Руснак не годні ніколи вимовити самогласних *l* і *r*, які так часто приходять в словацькій мові, пр. *v'k*, *v'na*, *ml'č*, *st'p*, *sl'za*, *pr'st*, *kr'k*, *tv'r'dy*, *hr'b* і т. д. Слова ті перемінює Словяк на: *вільк*, *волна* (воўна), *молч* (моўч) або *мелч*, *слуп*, *селза* (сільза, солза), *перст* (перец), *карк*, *тварді*, *горб*. Словяк або Руснак зовсім не годні вимовити звісного словацького реченя: *Str'č pr'st skr'z kr'k* (просунь палець через карк). Отся нездатність до виговору так характеристичних словацьких звуків вказує також дуже добре, що Словяки не належали ніколи до словацького племені, але до руського. Натурально, що між рунацьким і словенським диялектом є також ріжниці — на тих ріжницях і я опираю свій поділ на обі групи — але вони не тикають внутрішнього складу мови. З них можна лишень вивести, що словацька і польська мова мали сильнїйший вплив на диялект Словяків нїж Руснаків.

Обі групи, про які мова, належать до громади Лемків, значить, і Руснаки і Словяки найбільше споріднені з галицькими Лемками, що живуть з ними як раз під тим самим географічним меридіаном і уживають того самого злучника лем, лѣм. Правда і Словаки мають злучник *len*, що часто звучить також *jen*, але ніколи не звучить *lem*.¹⁾

¹⁾ Виймок становлять тут лише ті словацькі говори, в яких усюди в місце *n* або *ñ* приходить *m*, пр. *kõñ* — *kõm*, *dlañ* — *dlaam*, *len* — *lem* і т. д.

Словяків не можна зачислювати до Словаків і тому, що вони не мають словацького наголосу (акцентуації). Словяки — а в Пряшівській єпархії переважно і Руснаки — акцентують слова завжди на передостаннім складі, як галицькі Лемки на пр. вѣда, віно (віно), жѣна і т. д. В словацькій мові натомість є власний наголос, відмінний від руського, який не-Словакови досить трудно приходить ся вивчити. Коли Словяки були б потомками Словаків, вони, а по крайній мірі ті, що межують зі Словаками, були би заховали якісь сліди словацького наголосу, чого одначе нїде не видно. Натомість сліди руського наголосу — не лемківського — подібують ся ще в обох групах. Лемківський наголос треба очевидно пояснити лишень впливом, і то значним, польської мови.

Між словацькою мовою і словенським діалектом заходить ще та помітна різниця, що в словацькій мові говорить ся до другої особи або ти (тикане), або ви (викане); иньшого способу альюкуції не знає словацька мова. Тимчасом в словенським і руснацьким діалекті (і взагалі у всіх українсько-руських гірських говорах) ви уживають селяни тільки в розговорі з собою; в розговорі з „паном“, для означеня більшого поважання, вони уживають, як Німці, заіменника они (оні, вони)¹⁾ н. пр. „А оні з откаль? А они з'утки?“ Такий спосіб альюкуції називаєть ся „ониканем“ або „троенем“²⁾.

Споріднене руснацького і словенського діалекту показуєть ся ще і в тім, що в них буває метатеза в тих самих словах і то в таких, в яких у Словаків звичайно її не буває. Так н. пр. і Словяки і Руснаки говорять: коприва і покрива, гавран і гарван, Гаврило і Гарвило, порвас і повраз, повересло і порвесло (порвісло), піпасарь (цибух) і піпараз; Словаки натомість говорять: pokriva, havrán, povráz, povrieslo, pipasár.

Що словенський діалект споріднений з руснацьким більше ніж зі словацьким видно також із того, що оба, підлягаючи сильному впливови чужих мов, особливо словацької, польської, мадарської і німецької, потратили спільно багато таких руських елементів, які в иньших українсько-руських діалектах існують до тепер, а з другого боку прийняли спільно багато таких чужих елементів, які в иньших українсько-руських говорах, а по крайній мірі в такім самим виді не уживають ся. Наслідком того різняться ся оба ті

¹⁾ В деяких околицях можна почути і між Словаками „оникане“, але воно трапляєть ся дуже рідко і з'явлюєть ся безперечно під чужим впливом.

²⁾ Назва „троене“ уживана лише між інтелігентними людьми, „оникане“ між народом.

діялекти виразно від інших українсько-руських говорів. Крім згаданої вже акцентуації і оникання, я наведу ще тут такі страти і напливи, спільні обома діалектам:

Оба діалекти потратили багато таких українсько-руських виразів, які в інших українсько-руських діалектах загалом уживані, н. пр. гаразд, бураки, булка, гід (год), гречка (гречиха), жорна, керниця, коровай, крісло, люлька, майно, могила подушка, сорок, сніданє (сніданок), чемний, штўка, швець і т. д.

В обох діалектах, під впливом словацької мови, виговорюється співзвук ч м'яко, як чь, а не твердо, як у нас в Галичині. Руснаки і Словяки говорять все так: чьас, чьекай, чьудо, качька, почькай, чьій і т. д. Лише деякі Спішські Руснаки, що живуть в суєдстві з Поляками, виговорюють ч твердо.

В обох діалектах — під впливом словацької і польської мови — при відміні дієслів на -ати не уживається форм: аю, аеш, ає, аєм (аємо), аете, ают (ають), але скорочених: ам, аш, ат (ать, у Словяків а), аме, ате (у Словяків аце), ают (ають, у Словяків аю); н. пр. знам, знаш, знат (знать, у Словяків зна), знаме, знате (у Словяків знаце), знают (знають, у Словяків знаю). Особливо характеристичне тут закінчене першої особи мноного числа аме, що ніколи не виговорюється аєм або аємо, як у інших Русинів.

В обох діалектах уживається багато таких чужих слів, взятих зі словацької, польської, німецької, мадярської мови, які не приходять в інших українсько-руських говорах; для прикладу наводжу деякі такі слова в V таблиці¹⁾.

Перейшовши так найважливіші спільні признаки обох діалектів, перегляну також ті різниці, які між ними заходять. З них легко пізнати, що вони по найбільшій частині дотикають самого виговору слів.

В загалі належить зауважати, що руснацький діалект далеко чистіший від словенського; останній приймив в себе вже за багато чужих елементів. Що до формальної сторони то треба пригадати, що Руснаки уживають в письмі славянських букв і так званої „етимольогічної“ правописи, Словяки-ж латинських букв і мадярської правописи, хоч зрештою не всі.

Різниця між обома діалектами такі:

Словяки дзекають і цекають, Руснаки ні, то значить: Словяки виговорюють в складах **де, ди, ді, дя, дь** співзвук **д** як **дз** (дзекане),

¹⁾ Розуміється, що їх в кожній хвилі можна подати більше.

а в складах **те, ти, ті, тя, ть** співзвук **т** як **ц** (цекане) і в складах **чи, чь** співзвук **ч** як **ц** (цекане), пр. Руснаки говорять: іде, диво, дїдо, дяка, ходь; тепло, тихо, тіло, тягай, кість; Словяки говорять: ідзе, даіво, дзедо, дзека, ходз; цепо, ціхо, цело, цагай, косц; руснацькі слова печьи, влечьи, пічь, помічь — виговорюють Словяки: пещ (пещ), влещ, ноц, помоц.

Найвиразнійше обявляеть ся цекане в infinitiva-х дїєсловів; Руснаки закінчують їх все на **-ти**, Словяки на **ц**: читати — чітац; писати — пісац; ходити — ходзіц; мести — месц; терти — трец; умерти — умрец.

Деякі інтелігентні Русини Пряшівської епархії думають, що дзекане і цекане з'явило ся не наслідком впливу чужих мов на українсько-руську, але що воно було питомою руською прикметою. Для сього покликують ся вони на часті еміґрації Русинів за часів давних королів угорських і доказують, що між еміґрантами були також Білоруси, які й мусли принести сю прикмету з собою, а потому перелляти її і на иньших Русинів, що сусїдували з ними. Ся теория могла би вправді мати підставу, але лише тоді, коли можна б було документами виказати, що справді на території нинішньої Пряшівської епархії були колись Білоруси. На жаль сього зробити не можна, а через те треба й уважати так дзекане, як цекане наслідком довголітнього впливу польської і словацької мови на руську, в яких подібні появи також існують. Пор. польське: *dzieci, piśać, śięć, piś, nos* і словацьке: *sadzát', nievädze, nos, ovos, romos* і ин.

Всі Словяки, без виїмку, жекають і шекають, Руснаки переважно ні: значить, Словяки виговорюють в складах **зе, зи, зї, зя, зві, зли, злі, зні** співзвук **з** так, як м'яке **ж** (жь, жекане), а в складах **се, си, сї, ся, сві, свя, сли, слї, сні** співзвук **с** так, як м'яке **ш** (шь, шекане); пр. Руснаки говорять: зелено, зима, зівкати, зять, звірь, везли, злі, грозні; седляк, сила, сїно, ся, світ (і сьвіт), свято (і сьвято), сливка, слїпий, сніг (і сьніг); Словяки виговорюють ті самі слова: жьельєно, жьїма, жьївкац, жьец, жьвір, вежльї (і вежлі), жльє, грожньє; шьедляк, шьїла, шьєно, шьє, шьвет, шьвето (і шьвято), шьльївка, шьльєпі, шьньєг (і шьньїг). В деяких околицях можна чути між Руснаками в повисших складах по співзвучах **з** і **с** дуже слабенький півголос **й** (j) пр. зйать, сйа, вйівкати, сйїно і т. д.

Руснацьке святїй (і сьвятїй) звучить у Словяків святї (без шеканя); Бачванські Русини говорять одначе і шветї, побїч сватї і сйатї), а руснацьке звїзда звучить у Словяків гвезда або гвїзда.

Я сказав, що Руснаки переважно не жекають і не шекають. Я умисно зазначив те, бо у деяких Руснаків на Спішу і в часті Шаріша чути і жеканє і шеканє, але воно ніколи не заходить в складах *зе, зи, зли і се, си, сли*, лише в інших, вчислених в горі, значить там, де безпосередно, або посередно, наступає по співзвучу *з і с* самозвук *ї* або *я*.

У Словяків, що живуть в поблизу Мадярів, обявляєть ся жеканє і шеканє тропки інакше. В них співзвучи *ж і ш* не мягчать ся, як повисше, але виговорюють ся зовсім твердо, як у нас в Галичині. В Абауй-Торнянській, Боршодській і полудневій часті Земплинської жупанії говорять Словяки так: *желєно, живкац, жец, жвір, вежлы, жље, грожньє; шедлак, шено, швет, швето (і швято), шльівка, шльєпі, шньєг (і шньіг)*. Ся увага дотикає також по більшій часті говору Бачванських Русинів.

Руснаки виговорюють співзвучи *л і н* перед самозвуками *е і и* твердо, Словяки виговорюють *їх* мякко, при чім руснацький самозвук *и* переміняєть ся в них в *і*. (Взагалі самозвук *и* не знаний Словякам). Руснацькі склади *ле, ли, не, ни* виговорюють Словяки проте так, що *л* переходить у них в *ль*, а *н* в *нь*. Пр. руснацьке: *лем, липа, небо, нитка* — звучить у Словяків: *льєм, льіпа, ньєбо, ньітка*. Очевидно що се змягченє мусить бути також наслідком впливу словацької і польської мови, в яких *н і л* перед самозвуками *е та і* все мягчить ся.

Руснаки, крім звичайного нашого, галицького, самозвука *и* (в словах: *диви, ходи, роби*) мають ще твердий самозвук *и*, який я означую знаком *ы*. Словяки в обох разях виговорюють його, як чисте галицьке *і* (в словах: *біжи, рідко, звідти*). Руснаки виговорюють проте слова: *сын, бык, мотыль, рыба, рыти, колыска* твердо, Словяки мякко: *сін, бік (галицьке бік-боку), мотіль, ріба, коліска*. Руснацьке дієслово *быти, быў* вимовляють Словяки *біц* (так само, як *біц = бити, schlagen*), або *буц, бул*. Слово *кобыла* звучить у Словяків *кобула*. Самозвук *ы* се єдиний з руснацьких звуків, який Словякови справляє трудність у виговорі.

Старославянську букву „ѣ“ заступають Руснаки, так як і решта Русинів, через звук *ї* або *і*. Словяки заступають *ї* так як Словаки, через *іє*, або *е*. На примір: Руснаки кажуть: *літо, місто, гніздо, сїно, палїнка (або палюнка), вітер, білий*; Словяки: *льєто, мєсто, гвьєздо, шьєно, пальєнка, вєтер (або вітер і вітор), бйєлі (або білі)*. Сей виговор перенятий очевидно від Словаків.

Руснаки вимовляють старославянський самозвук *я* завжди, як латинське *ja*, Словяки заступають його або через *е*, або через *а*. (Так само Словаци). Пр. руснацькі слова: *пять*, *мягко*, *вїмя*, *кряк*, *ряд*, *прятати*, *тягати*, *теля*, *гуся*, *дїтя* (або *дита*) звучать у Словяків: *пейц*, *мегко*, *шъеме*, *крак*, *ред* (або *рад*), *пратац*, *цагац*, *целье*, *гушье*, *дзєце* (або *дзїце*).

Тут зауважаю, що руснацькі слова окінчені на *я*, як: *курчя*, *мачья*, *гачья* (лошак) (інакше *курчя*, *мачя*, *гачя*) кінчать ся у Словяків також на *е*: *курчье*, *мачье*, *гачье*. Одначе і у Словяків заходить чистий звук *я* (*ja*) в многих разах, пр.: *язік*, *ярец*, *визац*, *які*, *ядро*.

У Руснаків заходить всюди повноголос (в деяких випадках його нема, пр. *крава*, *злато*, *драга*, пор. Етногр. Збірник, т. III—IV, але тут очевидно є вже вплив словацької мови), у Словяків його нема (хоч сліди з нього полишали ся). Пр. руснацькі слова: *борона*, *солома*, *голова*, *полова*, *сорока*, *молоток*, *молоко*, *порося*, *порожній*, (або *порожньий*), *колотв*, *молоти*, *молотити* — звучать у Словяків: *брана*, *слама*, *глава*, *пльєва*, *страка*, *млатьек*, *мльєко* (або *мліко*), *прашьє*, *празні*, *клад*, *мльєц*, *млаціц*. Руснацьке пороти вимовляють Словяки *парац*, де обявляєть ся також рід повноголосу.

Брак повноголосу у Словяків треба також пояснити впливом словацької і польської мови, в яких його нема.

У Руснаків переменяєть ся корінне *о* на *і*, у Словяків переходить воно лише на *у*. Пр. руснацькі слова: *кінь*, *віл*, *міст*, *піст*, *ластівка*, *ялівка*, вимовляють Словяки: *кунь*, *вуд*, *муст*, *пуст*, *ластѣк*, *ялуѣк*.

У Руснаків на вишнім Спішу переменяєть ся *о* на *и*, пр. *кінь*, *вил*, *мист*, *пист*, *ластивка*, *яливка*. Декуди має давати ся чути там в тих самих словах тверде *и* = *ы*, пр. *кынь*, *выл*, *мыст*, *пыст*, *ластывка*, *яylvка*. Я одначе особисто не міг проте переконатися, а факт сей подаю з другої руки, іменно за інтелігентними угорськими Русинами¹⁾. В Мункачівській єпархії переменяєть ся корінне *о* у Руснаків на *у*, *і*, *ї* (мадярське *й*, близьке до нашого *і*). Порів. Етногр. Збірник, т. III—IV.

Є одначе в Пряшівській єпархії і такі околиці, де і Руснаки і Словяки затримують первісне *о* в давнім його виді. Вони говорять там: *конь*, *вол*, *мост*, *пост* і т. д.

Сюди належуть і отсі спеціальні звукові переміни:

¹⁾ Порівнай також: Сабовъ, Христоматія. Унгвар. 1893. Ст. 229.

руснацьке вовк	·	вимовляють	Словяки	вільк :
” увця (вівця, вівця)	”	”	”	овця ;
” дожджь (доджь, дишчь)	”	”	”	дажджь, діжджь ;
” дошька і дочька	”	”	”	деска ;
” брюх і бріх	”	”	”	брух.

Вставний самозвук **о** в руснацьких окінченях на -ок, -оть, -ог, -ол, -он, який в скісних відмінах випадає, перемінюється у Словяків на **е**. Пр. руснацькі слова: колок, замок, крячок, бучьок, нохоть, дехоть, локоть, мозок, угол, сон — звучать у Словяків: колек (тут *д* перед *е* не мягчить ся), замок, крачък, бучьек, нохец, дзехец, локец, мозек, угел, сен (але і сон). Сюди належить також вставне **о** в genit. plur. пр. руснацьке: ігол, лавок, дївок, у Словяків: ігел, лавек. дзівек. Руснацькі слова: чьорт, чьорний звучать у Словяків: чьорт, чьарні. — Така переміна **о** в **е** у Словяків з’явили ся також під впливом словацької і польської мови.

Іменники, закінчені в першій відмінку у Руснаків на -ло, кінчать ся у Словяків на -дло. Пр. руснацьке: крило (крыло), шило, мотовило, кропило вимовляють Словяки: крідло, шідло, мотовідло, кропідло. Руснацьке слово молитва виговорюють Словяки: модлытба.

Деколи уживають також Руснаки окінчення -дло, пр. мидло (мыдло), жрідло.

У Руснаків переміняється в деяких околицях буква **л** перед самозвуками **а**, **о**, **у** і перед співзвуками в півзвук **ї**, або **в**. У Словяків не діється се. Руснаки говорять: шкова, вата, вовос, вуца, соков; Словяки лише: школа, лата, влас, лупа, сокол. Так само задержало ся у Словяків **л** в дієсловах минулого часу, хоч у Руснаків перейшло воно всюди в співзвук **ї**, пр. бул, пісал, пльел, тлукол, робіл, ходзіл.

У Руснаків заходить поляризація звуків; у Словяків її нема. У Руснаків дається часто чути: кісто (тісто), скіна (стіна), кіло (тіло), розтілити (розділити), сварьба (свадьба), неборе (небоже). У Словяків звучать ті слова: цеста, сцена, цело, роззеліц, свадзба. Поляризація не заходить у Словяків тому, що там, де вона мала би бути, виступає дзекане і цекане.

У відмінюваню іменників і дієслів заходять між руснацьким і словенським діалектом лише незначні різниці. В іменниках вони такі:

Іменники, закінчені на -арь, мають у Руснаків м'яке окінчене (-рь, -рья, -рью), у Словаків все тверде. У Руснаків: писарь, писарья (-ря), писарью (-рю) і т. д. у Словяків: пісар, пісара, пісару.

Іменники середнього роду, закінчені у Руснаків на е, кінчать ся у Словяків дуже часто на о, пр. руснацьке: поле, серце, море, яйце, лице, соньце, місце — вимовляють Словяки: польо (але і полье), моро (і море), вайцо, лыцо, слунко, месцо (або место).

Іменники, утворені з дієслів, кінчать ся у Руснаків на я (ья), у Словяків на ь (ье), як у Словаків і Поляків. Пр. писанья, купанья, шитья, митья, житья — звучать по словенськи: пісанье, купанье, шіце, міце, жіце. Здасть ся, що аналогічно до сих іменників дістали і иньші середнього роду на я у Словяків закінчене е, пр. суменьє (р. суміньє або сумлїня), каменьє (р. каміня), лысьце (р. листя), шьмеце (р. сьмітя).

Іменники, уживані лиш у багатьох числі, а закінчені у Руснаків на и або і, кінчать ся у Словяків на е. Пр. руснацьке: граблі, ножниці, окуляри, гусли (або гуслі) звучать по словенськи: грабльє, ножныце, окульаре, гушльє.

Прикметники у Руснаків закінчують ся в мужеськім роді на ый, ого, ому, рлуг. і; у Словяків на і, его, ему, рлуг. е. Пр. руснацьке: добрый, доброго, доброму, добрі; словенське: добрі, доброго, доброму, добре. В женеськім роді: руснацьке а, ойі, рл. і, словенське а, ей, рл. е; пр. добра, добройі, добрі — словенське: добра, добрей, добре.

Подібна різниця заходить і в відміні заіменників. У Руснаків: його, йому; того, тому, тоти (тоті); мойого, мойому, мойі; твого, твому, твої. У Словяків: його, йому; того, тому, тоте; мойого, мойему, мойо; твого, твоему, твое (руснацьке: мойі волы; словенське: мойо волі; твої братья — твое браца).

Руснацькі скорочення: мого, мому, твого, твому, свого, свому — звучать у Словяків: мего, мему, твего, твему; всего, свему.

В дієсловах заходять між руснацьким і словенським діалектом такі різниці:

В 1. особі однинного числа у Руснаків є все закінчене у або ю, у Словяків м; пр. руснацьке: пишу, несу, гоню, будую, кричю, гребу, стелю; словенське: пішем, ньешьєм, гоньєм, будуйєм, крічым, гребем, сцельєм. Як вже вище сказано, закінчене м заходить і у Руснаків, але виключно лиш у дієсловах на -ати; пр. чытати — чытам.

Руснаки мають в третій особі одиночного числа у більшій частині, а в третій особі множного числа завжди окінчене -т або -ть, Словяки не мають його. У Руснаків: чытат (і -ть), ходит (-ть), спят (-ть); чытают (-ть), ходят (-ть), спят (снять). У Словяків: чыта, ходзі, шпыі; чытайу, ходза, шпыа. У Руснаків приходять подібні форми в одиночній числі: бреше, несе, гребе, пише; в числі багатьом однак мають вони вже: брешуть, несуть, гребуть, пишуть. У Словяків вони звучать все: ньешье, гребе, пішьє; ньешью (і ньесу), гребу, пішьу.

Значна різниця заходить тут при відміні помічного дієслова **быти** (словенське біц або буц). Руснацьке: ем, есь, є (єсть); сме, сте, сут (суть); быў; буду; сучый (в значіно спосібний); бывши. Словенське: сом (або жьмі), шы, йе, зме (або жьме), сце, су; бул; будзем; суці (спосібний); бівалі (= бывший). Та відміна зовсім подібна до словацької: som, si, je, sme, ste, sú; bōl; būdem; súci; bývali.

Зауважати ще належить, що Руснаки говорять што, Словяки все цо (деякі со). Те цо могло виробити ся під впливом польської мови, бо в словацькій є жо.

Руснаки уживають применника про, Словяки (як і Словаки) пре; пр. руснацьке: продати, про брата; словенське: предац, пре брата. Руснацький применник через заступають Словяки применниками през або скерз.

Оба диалекти різняться ся вкінці по трохи і лексикою; Руснаки уживають таких слів деколи, яких нема у Словяків, і навпаки. Такі слова, записані на скоро мною (натурально, що при помочи словаря число їх могло б багато побільшити ся), подані на VII таблиці.

З усього того виходить, що обі групи і Руснаки і Словяки віддалили ся від себе значно в мові. В другій частині отсеї праці буде однак виказано, що мова Словяків повстала власне з мови Руснаків, що ствердять численно ілюстровані перехідні говори, яких тексти позацисував я в різних околицях Пряшівської епархії літом 1899 р.

Подам тепер таблиці, про які згадувано вше:

I. Мова в громадах Пряшівської епархії:

С т о л и ц я (жупанія)	Великість в квартал. кільом.	Число всіх громад	Яка і в якому числі громад уживається ся мова:																
			руськ. цька	руськ. польс.	руськ. мад.	руськ. мад. і мад.	словен. ськ	словен. ськ	словен. мад.	словен. мад. і нім.	словен. цька	словен. мад.	словен. мад. і польс.	словен. мад.	словен. мад. і нім.	словен. польс.	мад. польс.	мад. польс. і нім.	мад. польс. і нім.
Гемер . . .	4275·40	280	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Спіш . . .	3605·00	219	20	1	—	—	—	101	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Шарош . . .	3821·31	382	131	—	—	—	—	244	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Абауй-Торна	3260 06	265	—	—	—	—	—	46	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Боршод . . .	3427·77	177	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Земплин (часть)	2468·53	212	99	—	—	—	—	104	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Разом . . .	20858·57	1535	253	1	2	1	1	495	75	47	2	2	98	34	1	38	466	1	21

II. Нації на території Пряшівської епархії:

С т о л и ц я	Число всіх душ	Р у с и н и			Словаки	Поляки	Мадяри	Німці
		Руснаки	Словаки	Разом				
Гемер . . .	174·810	—	—	—	75·498	—	96·766	2·546
Спіш . . .	163·291	20·314	71·676	91·990	—	24·781	—	46·520
Шарош . . .	168·021	44·900	111·418	156·318	—	—	3·457	8·246
Абауй-Торна .	179·884	177	47·862	48·039	—	—	117·487	14·358
Боршод . . .	216·794	284	7·906	8·190	—	—	205·708	2·896
Земплин (часть)	83·942	41·761	47·097	78·858	—	—	5·034	—
Разом . . .	986·712	97·436	285·959	383·395	75·498	24·781	428·502	74·566

III. Віра жителів Пряшівської епархії:

Столиця	Число всіх душ	Латинники	Греко-католики	Лютерани	Кальвіни	Жиди
Гемер	174.810	73.197	5.136	58.486	33.419	4.572
Спіш	163.291	103.346	27.821	25.548	481	6.095
Шарош	168.021	83.805	60.815	12.579	—	10.822
Абауй-Торна	179.884	102.018	20.103	6.630	39.051	12.082
Боршод	216.794	109.412	12.322	5.373	75.807	13.880
Земплин (частина)	83.942	31.206	40.257	5.200	178	7.101
Разом	986.742	502.904	166.454	113.816	148.936	54.582

IV. Греко-католики Пряшівської епархії по народности:

Столиця	Число греко-катол. парохій	Число всіх греко-католиків	Русини			Словаки	Мадяри
			Руснаки	Словаки	Разом		
Гемер	3	5.136	—	—	—	5.136	—
Спіш	17	27.821	20.314	7.507	27.821	—	—
Шарош	74	60.815	44.900	15.915	60.815	—	—
Абауй-Торна	22	20.103	177	7.459	7.636	—	12.467
Боршод	11	12.322	284	5.206	5.490	—	6.832
Земплин (частина)	61	40.257	31.761	7.466	39.227	—	1.030
Разом	188	166.454	97.436	43.553	140.989	5.136	20.329

V. Чужі слова, яких уживають спільно-Руснаки і Словяки.

Слова прийняті із словацької мови:

Руснацька форма	Словенська форма	Літерат. укр.-руська форма	Словацька форма	Увага
бошькати	бошь(чь)кац	цілувати	boskáť	
бочькбри	бочькорі	постоли	bočkory	
варкочь	варкочь	коса	vrkoč	
відлічька	відлічька	вилки	vidlička	
вшитко	вшіцко	все	všetko	
ґачьі	ґачьі, ґачье	штани	gatie	
ґомбик	ґомбік	ґузик	gombik	з малярського
годинка	годзінка	годинник	hodinka	
гурка	гурка	рід ковбаси	húrka	
грацька	грацка	гостинець (мурована дорога)	hradská	
дедина	дзедзіна	село	dedína	
згігнути	згігнуц	умерти	zgebnuť	
калап	калап	капелюх	kalap	з малярського
кондаш	кондаш	свинар	kondáš	з малярського
копов	копов	хорт	kopov	з мад. (?)
кочиш	кочиш	візник	kočiš	з мад.
кошеля	кошуля	сорочка	košelá	
кофа	кофа	перекупка	kofá	через мад. з нім.
криж	кріж	хрест	križ	
краль	краль	король	král	
крайчьирь	крайчьирь	кравець	krajčir	
кратохвилити	кратохвілиць	гуляти (жартувати)	kratochvilit'	
лапай	лапай	злодій	lapáj	
мачька	мачька	кіт	mačka	з маляр.
нукати	нукац	просити	núkat'	
облак	облак	вікно	oblok	
озда, оздай	оздай, оздаль	може	ozdáj	
{оначити	оначіц	—	onáčit'	Тих двох дієслів уживають в місці кожного іншого, який не прийде вскорі на гадку.
{ондыти	ондзец	—	ondiet'	
пальінка, пальунка	пальінка	горівка	pálenka	
піпка	піпка	люлька	pipka	з мад.
пльуґа	пльуґа	повійниця	plinka	
покрейдка	покрейдка	китиця, букет	bukrietka	
седлак	шьедлак	селянин	siedlak	
сполок	сполек	товариство	spolok	
столицьа	стольца	жупанія	stolica	
сипанец	сіпаньц	шпихлїр	sypaniec	
тераз, теперь	тераз	тепер	teráz	
топанка	топанка	черевик	topanka	з мад. (?)
трусяти	трушыц	росїти (про дощ)	trusiet'	

Руснацька форма	Словенська форма	Літерат. укр.-руська форма	Словацька форма	Увага
фалат	фалат	кусок	falat	з мад.
чъижма	чъижма	чобіт	čizma	з мад.
чъижмарь	чъижмарь	швець	čizmar	з мад.
чъисарька	чъисарка	бита дорога	čisar̄ka	
шак	шак, ша	та, таже	však	
шугай	шугай	парубок	šuhaj	
йугас	йугас	пастух овець	juhás	

Додаю тут ще титулятури, спільні Руснакам і Словакам, взяті зі словацької мови. Їх степеноване з долини до гори таке:

У Руснаків: Младий пан, Пан уродзений, Їх милость, Пан велькоможний, Пан осьвічений, Пан найяснійший. Для духовних осіб: Пан велебний, Пан превелебний, Пан превелебнійший.

У Слов'яків: Младі пан, Пан уродзені, Іх мілосц, Пан велькоможні, Пан ошьвічені, Пан наййашньйші. Для духовних: Пан вельибні, Пан превельибні, Пан превельибньйші.

З польської мови:

Руснацька форма	Словенська форма	Літерат. укр.-руська форма	Польська форма	Увага
бути	буті	чоботи	buty	
бидло	бідло	товар	bydło	
гадати	гадац	говорити	gadać	
гамба	гамба, гемба	губа, уста	gęba	
джъад, дъад	джъад	дід	dziad	
джъура, дыра	джъура, дзіра	діра	dzióra	
допіро	допіро	що лиш	dopiero	
пльантро, пйинтро	пльинтро	поверх	piętro	
скрентний	скрентні	запобігливий	skrzątny	

З мадярської мови:

Руснацька форма	Словенська форма	Літерат. укр.-руська форма	Мадярська форма	Увага
багов	багов	бага, тютюн	bagó	
беретинец	береціньиц	до жваня	börtön	
біров	біров, ріхтар	арешт	biró	
бучьори	бучьорі	начальник		
валушний, ва- лоушний	валушні	села		
вармецький	вармецкі	меблі	butor	
вармешчъна	вармешчина	гідний, родом	való	
		звідкись		
		повітовий	vármege	
		публичні ро- боти в повіті	vármege	

Руснацька форма	Словенська форма	Літерат. укр.-руська форма	Мадярська форма	Увага
гайташ	гайташ		hajtás	
гарнадь	гарнадз	начальник о-пришків	hadnagy	
доган, дуган	доган, дуган	тютюн	dohány	
живан	живан	опришок	zsvány	
капура	капура	ворота	kapu	
кельчык	кельчык	видаток	költség	
кируль	кируль	польовий	kerülő	
кісасонка	кісасонка	панночка	kisasszony	
олдомаш	олдамаш	могорич ; по-частунок	áldomas	
орсацкий	орсацкі	начальник по-віту, пові-товий	ország	
ортовати	ортовац	пасічничити	irtani	
піпасарь	піпасар	цибух	irpaszár	
пулька	пулька	індичка	pulyka	
пантлик	пантлык	лента	pántlika	пор. нім. Band
сабол, сабоў	сабол, сабоў	кравець	szabó	із старослав.
серенчъа	серенчъа	щастє	szerencse	
сомарь, самар	сомар, самар	осол	szamár	
шерпинка	шерпінка	риночка	serpenyő	
йалчь	йалчь	тєся	ács	
єзряа, азряа	єзра	тєсяча (гонт)	ezer	
солгабіроў	солгабіроў	начальник по-віту	ezelgaboró	

З німецької мови:

Руснацька форма	Словенська форма	Літерат. укр.-руська форма	Німецька форма	Увага
бахтарь, вах-тарь	бахтар, вах-тар	сторож	Wächter	
брушьляк	брушлык	камізелька	Brustkleid	
ганок	ганек		Gang	
ґрати	ґраті	кухонна по-судина	Geräth	
герок	герок	кабат	Gehrock	
ґвер, флынта	ґвер, флынта	стрільба	Gewehr, Flinte	
дуфарт	дуфарт	сіни	Durchfahrt	
кухин, кух	кухин, кух	пиріг	Kuchen	
лекварь	льиввар	ласощі	Leckwaare	
лайбик -лик	лайбик -лык	кафтаник	Leibchen	
мантел	мантель	плац	Mantel	
пляц	пляц	ринок	Platz	
рункля	рункля	ріпа	Runkelrube	

Руснацька форма	Словенська форма	Літерат. укр.-руська форма	Німецька форма	Увага
рихтарь	ріхтар	начальник села	Richter	
фрас	фрас	падачка	Frass	
ферталь	ферталь	чверть	Viertel	
фара	фара	приход	Pfarre	
форшпон-онт,	форшпонт	підвода	Vorspann	
фриштик	фріштік	сніданок	Frühstück	
цуг	цуг	продув	Zug (Luftzug)	
шваблик	швабльік	сірник	Schwefelholz	
шпайз	шпайз	комора	Speise(kammer)	
шустер	шустер	швець	Schuster	
швейност	швейноц	отруби для свинь	Schwein-obst	
шанц, шанец	шанц, шаньиц	рів, фоса	Schanze	
шувік	шувік	шварц	Schuwichse	
шерблик	шербльік	нічник	Scherbe	
йагир	йагир	стрілець	Jäger	

З и н ь ш и х м о в :

Руснацька форма	Словенська форма	Літерат. укр.-руська форма	Увага
амбрела	амбрела	парасоль	umbrella
виргас	віргас	різка	virga
гальір	гальір	ковчир	
дзіяак, дьяк	дзіяак	ученик, дьяк	diaconus
каламар	каламар	чорнильниця	calamarium
комісний	комісні	простий, зви- чайний	commis
мериндья	мериндья	пожива взята в дорогу	merenda(?)
паразолка	паразолка	парасоль	parasol
первата	первата	нічник	privata
планїта	планьта	уживаєть ся при сварці пр. пла- ньїта бй тья вьзала	planeta

VI. Деякі інші слова спільні Руснакам і Слов'якам.

Руснаки	Слов'яки	
бандурки	бандуркі	бараболі, кар- топлі
бурковец	бурковец	камінь до шу- трованя улиці
бурковати	бурковац	

Руснаки	Словяки		
бурт, буртниця	бурт, буртныца	деревянна під- лога	
гей	гей	так	
гаргала	гаргала	коновка	
гальайстра	гальайстра	галайстра	
гнобити	гнобіц	докучати, мо- рити	
гинцлик	гінцльк	гипель	
грулы	грульи	картофлі	
гудьбати	гудьбац	гуздрати ся (ро- бити і нічого не зробити)	
гуштак	гуштак	передмісте	
джьвередло	джьвередло	зеркало	
кира	кира	крива дорога	
крокомірець	крокомерец	інжівір	
курастра	курастра	кулястра	
лавдикати	ландікац	волочити ся	
обагрити съ	обагріц шьє	оженити ся	
приклет	прікльит	сіни	
рамачь	рамаш		Ladestock,
чьурапей	чьурапей	плац проти дощу	
шеввірда	шквірда	підросток (дів- чина)	
умерщына	умаршчына	наслідство	

VII. Деякі слова уживані виключно Руснаками і деякі уживані виключно Словяками.

Лише Руснаки уживають:	Словяки кажуть намість того:	Лише Словяки уживають:	Руснаки кажуть намість того:
біс	черт	аспон	хоц лем, хо'лем
більше, бівше	веце, вецей	вєц, вєцка	пав, потім
більший, бівший	вєкші	врец	кипіти
гроші	пенъижі	дцера	донька, дывка
грудь, груди	першы	вельмі	барз, дуже
донька	дцера	гуторіц	говорити
дыло, дылать	учінек, чіныц	заврец, завірац	заперти, запе- рати
ждати	чьєкац		
журити съ	старац шьє	злькнущ шьє	перестрашити съ
змій, змий, змийа	гад		
імйа, імнъа	мено	оъец, оъєцні	село, громада -ськый
імати, йати	лапац, улапц		
хрест	кріж	обзвашны	найбарже, най- паче
єстити, съ	крєсціц, шьє		
одыти, одывати	обльикац, об- льисц	ошкльіві	брыдкый, мер- зкый

Лише Руснаки уживають:	Словяки кажуть намість того:	Лише Словяки уживають:	Руснаки кажуть намість того:
празник	швѣто, швѣято	пітац	просити
село	валал, дзедзіна	пекньи	красні, гарды
стежка	дражка	тегда	та, тай, та тає
тьамити	паметац	цеста	дорога, драга,
честь, честний	поцльівосц, поц- цльві, ста- течьні		путь
царь, цариця, царство	краль, кральоў- на, кральоў- ство		

Бажаючи причинити ся як найбільше до виясненя питаня про Словяків і до визначеня етнографічних границь між Русинами і Словаками, подаю ще отут реєстр сіл з виказом уживаної в них мови з пяти жупаній. Спис сей зроблений на мою просьбу пок. о. Ю. Ставровським в Чертежи (Земплин); може бути, що не одно в ньому буде хибно подане, всеж він може становити вихідну точку при дальших студиях в тому напрямі і спонукати людей до докладнійших дальших дослідів.

I. Земплинська жупанія (Zemplén megye).¹⁾

Повіти:

1. Гуменянський (Homonnai járás)
2. Уйгельський (Sátor-alja-ujhelyi járás)²⁾
3. Снинський (Szinnai járás)
4. Стропковський (Sztropkói járás)
5. Токайський (Tokaji járás)³⁾
6. Вороновський (Varannói járás)

Городів з власним магістратом на території, що належить до Пряшівської епархії, нема. Всіх політичних громад на сій території 212, з чого:

I.	в 99	громадах	уживаєть ся	руснацька мова;
II.	" 104	"	"	словенська мова;
III.	" 5	"	"	словенська і мадярська мова;
VI.	" 4	"	"	мадярська мова.

Подаю спис громад по тим групам:

¹⁾ Тут мова лише про ту часть Земплинської жупанії, що належить до Пряшівської епархії.

²⁾ і ³⁾ Лише мала часть сих повітів належить до Пряш. еп.

I. Громади з руснацькою мовою:

1. Чертижне (Csertész)
2. Габура (Habura)
3. Боров (Boró)
4. Видрань (Vidrány)
5. Полата (Palota)
6. Межилабірці (Mezőlaborcz)
7. Каленов (Kalenó)
8. Рокитовец (Rokitócz)
9. Красний Брод (Krasznibrod)
10. Нягов (Nyágó)
11. Чабаловци-Стерковци (Csabalócz-Szterkócz)
12. Рошковци (Roskócz)
13. Суков (Szukó)
14. Вишні Чабини (Felső - Csebinye)
15. Нижні Чабини (Alsó - Csebinye)
16. Горб - Чабини (Horbok - Csebinye)
17. Волиця (Volicza)
18. Біла - Валентовци (Béla - Valentócz)
19. Радвань (Izbugya-Radvány)
20. Горб Радванський (Horbok-Radvány)
21. Берестов (Izbugya-Bresztó)
22. Вирава (Virava)
23. Ольшинков (Olsinkó)
24. Виляги (Világh)
25. Збойня Гуменянська (Homonpa-Zbojna)
26. Збойня Ізбудська (Izbugya-Zbojna)
27. Рокитов Гуменянський (Homonpa-Rokitó)
28. Рокитов Ізбудський (Izbugya-Rokitó)¹⁾
29. Вижня Яблонка (Felső - Jablonka)
30. Нижня Яблонка (Alsó - Jablonka)
31. Телеповци (Telepócz)
32. Гостовици (Hosztovicza)

33. Чукаловци (Csukalócz)
34. Паригузовци (Parihuzócz)
35. Нехваль-Полянка (Nechvaly-Polyánka)
36. Пчолине (Pcsolina)
37. Пихне (Pichnye)
38. Зубне (Zubne)
39. Валяшковци (Valyaskócz)
40. Звала (Zvella)
41. Осстружниця (Osztruznicza)
42. Смольник (Szmolnik)
43. Старина (Sztarina)
44. Ялова (Jalova)
45. Стацин (Sztakcsin)
46. Стацин - Росток (Sztakcsin-Rosztoka)
47. Дара (Dara)
48. Великі Поляни (Nagy-Polena)
49. Руське (Orosz-Ruszka)
50. Прислоп (Priszlop)²⁾
51. Дрічна Земплинська (Zemplén-Dricsna)
52. Дрічна Шарішська (Sáros-Dricsna)
53. Вижня Владича (Felső-Vladicsa)
54. Нижня Владича (Alsó-Vladicsa)
55. Микова (Mikova)
56. Поляна (Sztropkó-Polena)
57. Сташковци Земплинські (Zemplén-Sztaskócz)
58. Сташковци Шарішські (Sáros-Sztaskócz)
59. Маковец (Makócz)
60. Буковец Земплинський (Zemplén-Bukócz)
61. Буковец Шарішський (Sáros-Bukócz)
62. Гавай (Havaj)
63. Бистра (Sztropkó-Bisztra)
64. Сальник (Szálnik)
65. Староє Село (Puczákfalva)
66. Войтовци (Vojtócz)
67. Велькроп (Velkrop)

¹⁾ Громади від 1—28 належать до Гуменянського повіту.

²⁾ Громади від 29—50 належать до Сининського повіту.

68. Вариховци (Varechócz)
69. Репеїв (Repejő)
70. Правровци (Pravrócz)
71. Мала Березниця (Kis-Breznicze)
72. Поточки (Potocska)
73. Завада (Zavada)
74. Бруслиця (Brusznica)
75. Якушовци (Jakusócz)
76. Олька Стрпковська (Sztropkó-Olyka)
77. Олька Гуменянська (Homonna-Olyka)
78. Олька Крива (Kriva-Olyka)
79. Поруба (Orosz-Poruba)
80. Притуляни (Pritulyán)
81. Миньовци (Minyócz)
82. Мразовци (Mrázócz)
83. Токаїк (Orosz-Tokaj)
84. Ломне (Lómna)
85. Кручов (Orosz-Krucsó)
86. Бжяни (Bodzás)
87. Детрик (Detrik)
88. Валків (Valkó)
89. Бокша (Boksa)
90. Шандал (Sandal)
91. Нижня Ольшава (Alsó Olsva)
92. Вишня Ольшава (Felső-Olsva)
93. Колбовци (Kolbócz)
94. Крижльовци (Kriszlócz)
95. Рафайовци (Rafajócz)
96. Пискаровци (Piszkarócz)¹⁾
97. Комлошка (Komlóska, Токаїський округ)
98. Кажімір (Orosz Kázmér)
99. Стефановци (Stefanócz)²⁾

II. Громади із словенською мовою.

1. Длуге (Izbugya Hosszúmező)
2. Грабовец (Izbugya Hrabócz)
3. Яблонь (Tót-Jablonya)
4. Крива (Tót-Kriva)
5. Кошковце (Koskócz)
6. Дзедашовце (Dedasócz)

7. Машковце (Maskócz)
8. Агідовце (Agyidócz)
9. Нижня Ладішковце (Alsó-Ladiskócz)
10. Вишня Ладішковце (Felső-Ladiskócz)
11. Ганковце (Hankócz)
12. Любіша (Lyubise)
13. Вельпополе (Velopolya)
14. Грушов (Felső Körtvélyes)
15. Ровне (Rovna)
16. Удавке (Udva)
17. Брестов (Homonna-Bresztó)
18. Грозовце (Grozócz)
19. Волове (Tót-Volova)
20. Лесковце (Leczkoč)
21. Мішліна (Mislyina)
22. Карне (Kárna)
23. Оградцані (Göröginye)
24. Сопковце (Szopkócz)
25. Башковце (Baskócz)
26. Турцовце (Turczócz)
27. Церніна (Czernina)
28. Лукашовце (Lukasócz)
29. Янковце (Jankócz)
30. Грубов (Hrubó)
31. Топольовка (Topolóka)
32. Завадка (Zavadka)
33. Гусовце (Hegedűsfalva)
34. Кудловце (Kudlócz)
35. Кохановце (Kochanócz)
36. Лацовце (Láczfalva)
37. Гажина (Házsina)
38. Велька каменіца (Nagy-Kemenecze)
39. Модра (Modra)
40. Мала Каменіца (Kis-Kemenecze)
41. Пціче (Peticse)
42. Хомец (Helmeczke)
43. Яшенов (Jeszenő)
44. Порубка (Porubka)³⁾
45. Папіна (Papina)
46. Сніна (Szinna)
47. Цірока Бела (Cziróka-Béla)

¹⁾ Громади від 51—96 належать до Стрпковського повіту.

²⁾ Громади від 97—99 належать до Вороновського округу.

³⁾ Громади від 1—44 належать до Гуменянського округу.

48. Цірока Длуге (Cziróka-Hosszúmező)¹⁾
49. Гоча (Hocsa)
50. Стрпков (Sztropkó)
51. Велька Брежніца (Nagy-Breznice)
52. Туряни (Zemplén-Turány)
53. Петейовце (Petőfalva)
54. Грабовец (Sztropkó-Hrabóc)
55. Гігльовце (Giglócz)
56. Голчіковце (Holcsikócz)
67. Келча (Kelcse)
58. Велька Домаша (Nagy-Domása)
59. Рогожнік (Rohozsnyik)
60. Кошаровце (Kosarócz)
61. Ніжня Шітніца (Alsó-Sitnyicze)
62. Вішня Шітніца (Felső-Sitnyicze)
63. Гіровце (Girócz)
64. Дяпаловце (Gyapalócz)
65. Кайня руська (Orosz-Kajnya)
66. Петровце (Petrócz)
67. Пакастов (Pakasztó)²⁾
68. Реґецке Гуті (Regéczki Huták)
в Токайськiм окрузі.
69. Товарне (Tavarna)
70. Товарна Полянка (Tavarna-Polyánka)
71. Шедліска (Szedliszke)
72. Матяшовце (Matyasócz)
73. Майоровцка (Majoróczka)
74. Беньковце (Benkócz)
75. Длуге (Varannó-Hosszúmező)
76. Вранов (Varannó)
77. Чічава (Csicsóka)
78. Комаровце (Komarócz)
79. Кручов (Magyar Krucsó)
80. Мернік (Mernyik)

81. Скрабске (Mogyorósa)
82. Жіпов (Tapoly-Izsep)
83. Бетреб (Tót-Iesztreb)
84. Чемерне (Varannó-Csemernye)
85. Юскова-Воля (Iuszkó-Volya)
86. Вехец (Vehécz)
87. Чакльов (Csákló)
88. Суль (Sókut)
89. Гліне (Agyagos)
90. Рудльов (Rudlyó)
91. Замутов (Zamutó)
92. Златнічек (Aranyos-Patak)
93. Чарне (Feketepatak)
94. Генцовце (Henczóc)
95. Кладзани (Kladzán)
96. Добра (Nagy Dobra)
97. Гсеновце (Ieszencz)
98. Мала Домаша (Kis-Domása)
99. Кваковце (Kvakócz)
110. Міхалко (Mihalkó)
101. Петковце (Petkócz)
102. Кайня (Tót Kajnya)
103. Трепец (Terepecz)
104. Жалобіна (Zsalobina)³⁾

III. Громади із словенською і мадярською мовою.

1. Гуменне (Homonna, в Гуменян. окр)
2. Сейпгалом (Széphalom)
3. Ніжні Реґмец (Alsó-Regmecz)
4. Вішні Реґмец (Felső Regmecz)
5. Мікогаза (Mikóháza)⁴⁾

VI. Громади з мадярською мовою.

1. Матяшгаза (Mátyás-háza)	} В Уйгельськiм окрузі
2. Віль (Vily)	
3. Вітань (Vítány)	
4. Erdőhorváti, в Токайськiм окр.	

¹⁾ Громади від 45—48 належать до Снинського округу.

²⁾ Громади від 49—67 належать до Стрпковського округу.

³⁾ Громади від 69—104 належать до Вороновського округу.

⁴⁾ Громади від 2—5 належать до Уйгельського округу.

II. Шарішська жупанія (Sáros megye).

Повіти:

1. Нижньо-Ториський (Alsó-tárczai járás)
2. Вишньо-Ториський (Felső-tárczai járás)
3. Широцький (Sirokai járás)
4. Топлянський (Tapolyi járás)
5. Секчовський (Szekcsői járás)

Городи:

1. Пряшів (Прешов, Eperjes)
2. Бардиїв (Bártfa, Bartfeld)
3. Собинів (Kis-Szeben, Zeben).

В сій жупанії є всього 382 політичні громади (города і села)
з чого:

I.	у 134	громадах	уживаєть ся	руснацька мова
II.	" 244	"	"	словенська мова
III.	" 1	"	"	словенська і мадярська мова
IV.	" 3	"	"	словенська і німецька мова.

Подаяю реєстр усіх громад, що належать до тих поодиноких груп:

I. Громади з руснацькою мовою:

1. Блажов (Balásvágás) 2. Штельбах (Stelbach) 3. Баровци (Bajorvágás) 4. Шамброн (Feketekút) 5. Чірч (Csircs) 6. Ястреб (Jesztreb) 7. Кіїв (Kijó) 8. Обручне (Obrucsnó) 9. Воля (Orosz-Volya) 10. Пустополька (Pusztamező) 11. Ренчшов (Rencsisó) 12. Шома (Som) 13. Гавїговци (Hönigh) 14. Луцина (Litinye) 15. Олейник (Olejnok) 16. Громос (Gromos) 17. Гайтївки (Hajtóka) 18. Малий Липник (Kis Lipnik) 19. Лейнава (Lagnó) 20. Матїсова (Matiszova)	21. Орлов (Orló) 22. Старина (Sztarina) 23. Уяк (Ujak) 24. Сулин (Sáros-Szulin)¹⁾ 25. Бенядиковци (Benedikócz) 26. Фіяш (Fias) 27. Кобульница (Kobulnicza) 28. Матовци (Mátévágás) 29. Шапинець (Sapinecz) 30. Шавник (Scsavnik) 31. Штефуров (Stefuró) 32. Собош (Szobos) 33. Вальковци (Valykócz) 34. Матяшка (Mátyáska) 35. Руська Воля (Orosz-Volya) 36. Просяч (Proszács) 37. Ременїни (Remenye) 38. Вавринець (Vavrincz) 39. Влача (Vlacsza) 40. Брезівка (Brezovka) 41. Кожяни (Közsán)

¹⁾ Усі громади від 1—24 належить до Вишньо-Ториського повіту.

42. Липова (Lipova)
43. Ортугова (Ortutó)
44. Пашова (Sassova)
45. Нижній Тварієц (Alsó-Tvaroszcz)
46. Вишній Тварієц (Felső-Tvaroszcz)
47. Андреїова (Andrejova)
48. Біловежа (Belovezsa)
49. Цігелка (Czigelka)
50. Фрічка (Fricska)
51. Куров (Kuró)
52. Пітрова (Pitrova)
53. Луков (Lukó)
54. Грабське (Hrabszke)
55. Кружльов (Kruszlyó)
56. Лівов (Lívó)
57. Мальцов (Malyczó)
58. Снаков (Sznakó)
59. Венеція (Veneczia)
60. Боглярка (Boglyarka)
61. Криве (Krive)
62. Криже (Krizse)
63. Ряшов (Ressó)
64. Городиско (Hradiszκό)
65. Лівівська Гута (Lívó Hutta)¹⁾
66. Нижні Полянки (Alsó-Polyánka)
67. Вишні Полянки (Felső-Polyánka)
68. Чарне (Czarnó)
69. Церніна (Czernina)
70. Цігла (Czigla)
71. Дубова (Dubova)
72. Нижній Мірошов (Alsó-Miroszó)
73. Вишній Мірошов (Felső-Mirosso)
74. Гутка (Hutka)
75. Єдлівка (Jedlinka)
76. Вишній Свидник (Felső-Szvidnik)
77. Нижній Свидник (Alsó-Szvidnik)
78. Вишня Ядлова (Felső-Jadlova)
79. Нижня Ядлова (Alsó-Jadlova)
80. Вишній Орліх (Felső-Orlich)
81. Нижній Орліх (Alsó-Orlich)
82. Белейовци (Belejóczy)
83. Долгоня (Dolhonya)
84. Куримка (Kurimka)
85. Никльова (Niklova)
86. Ондавка (Ondavka)
87. Варадка (Váradka)
88. Гавранець (Gavranecz)
89. Юркова Воля (Jurko-Volya)
90. Капішова (Kapisó)
91. Кечковци (Kecskóczy)
92. Кружльова (Kruzslýova)
93. Росток (Rosztoka)
94. Свиднички (Szvidniczka)
95. Вапенник (Vapenik)
96. Ладомірка (Ladomér)
97. Нижній Комарник (Alsó Komárnik)
98. Вишній Комарник (Felső Komárnik)
99. Нижня Писана (Alsó-Piszana)
100. Вишня Писана (Felső-Piszana)
101. Бодружал (Bodruzsál)
102. Доброслава (Dobroszlava)
103. Гунківци (Hunkóczy)
104. Корейвци (Korejóczy)
105. Кожухівци (Kozsuhóczy)
106. Крайня Бистра (Krajna-Bisztra)
107. Крайня Чарне (Krajna-Csarnó)
108. Крайня Полянка (Krajna-Polyánka)
109. Крайня Порубка (Krajna-Porubka)
110. Медвеже (Medvezse)
111. Мироля (Mirolya)
112. Прикра (Pikra)
113. Шарбов (Sarbó)
114. Шеметковци (Semetkóczy)
115. Ваґринець (Vagrincez)

¹⁾ Усі громади від 25—65 належать до Секчовського повіту.

116. Грибов (Gribó)
117. Грабівчик (Hrabovcsik)
118. Крушинець (Krusinecz)
119. Мерґешка (M-rgeska)
120. Млинаровці (Mlinarócz)
121. Вільшавка (Olyšavka)
122. Потоки (Potoka)
123. Пестрина (Psztrina)
124. Раковець (Rákócz)
125. Рівне (Rovnó)
126. Суха (Szuha)
127. Тишинець (Tisinecz)
128. Вишківці (Viskócz)
129. Вислава (Viszlava)
130. Бехеров (Becheró)
131. Комлоша (Komlósa)
132. Регетов (Regettó)
133. Стебник (Sztebnik)
134. Стебницька Гута (Sztebnik-Hutta)¹⁾

II. Громади із словенською мовою.

1. Богдановце (Bogdány)
2. Абрановце (Abrány)
3. Ніжнє Мерковце (Alsó Mérk)
4. Віжнє Мерковце (Felső-Mérek)
5. Борстов (Boroszló)
6. Плоске (Lapispatak)
7. Варґаньовце (Várgony)
8. Жеґня (Zsegnye)
9. Кецеровські Пекляни (Keczer Peklin)
10. Боляров (Bolyár)
11. Буняціце (Bunyita)
12. Ордячки (Erdőske)
13. Гувас (Huvész)
14. Кецеровські Косцоляни (Keczer-Kostolán)
15. Кецеровський Липовець (Keczer-Lipócz)
16. Мудровце (Mudrócz)
17. Опина (Ofalu)
18. Птачковце (Pataczkő)
19. Цижаніце (Tizsite)
20. Тугрина (Tuhrina)
21. Червєніца (Vörösvágás)
22. Кендзіце (Kende)
23. Злата Баня (Aranybánya)
24. Гульвас (Gulyvész)
25. Гаршаг (Harság)
26. Какашовце (Kakasfalu)
27. Мочармани (Macsórmány)
28. Дриновська Новавес (Somos-Ujfalu)
29. Петровяни (Szent-Péter)
30. Кисак (Kőszeg)
31. Квачани (Kavecsán)
32. Постредня Вес (Kis-Ladna)
33. Ложина (Nagy-Ladna)
34. Ружин (Ó-Ruzsin)
35. Косцеляни (Szent-István)
36. Соколяни (Szokoly)
37. Цеплічани (Tapolcsán)
38. Требейов (Terebő)
39. Лемешани (Lemes)
40. Обішовце (Abos)
41. Брецейовце (Berettő)
42. Габжани (Böki)
43. Будамір (Budamér)
44. Яновик (Iánocska)
45. Личартовце (Licsért)
46. Шеняковце (Senyék)
47. Дринов (Somos)
48. Маловеска (Kisfalu)²⁾
49. Липяни (Héthárs)
50. Брезовіца (Berzevicze)
51. Ніжнї Славков (Alsó-Szalók)
52. Гамборґ (Hamburg)
53. Високе (Viszoka)
54. Здравце (Darócz)
55. Кривяни (Krivány)
56. Ольша (Olysó)
57. Полома (Polom)
58. Шєнвіж (Schönviz)
59. Торша (Tárca)
60. Дубовиця (Dobó)
61. Дячок (Décső)
62. Лучка (Harcász-Lucska)
63. Люботиня (Lubotin)
64. Каменіца (Tarkó)
65. Оркуцани (Orkuta)
66. Бодолак (Bodonlaka)

¹⁾ Усі громади від 66—134 належать до Маковицького округу.

²⁾ Усі громади від 1—48 належать до Нижньо-Ториського округу.

67. Чіпкеш (Csipkés)	108. Мереціце (Szent-Imre)
68. Гомбошовце (Gombosfalu)	109. Бертоговце (Bertót)
69. Якубовяни (Magyar-Jakabfalu)	110. Андрашовце (Andrásvágas)
70. Няршани (Nyárs-Ardó)	111. Далеціце (Deléte)
71. Ратвай (Ratvaj)	112. Гедриховце (Hendri)
72. Святий Юр (Свати Дзур, Szent György)	113. Істефановце (Istvanvágás)
73. Толчемеш (Tolcsemes)	114. Яровиціце (Iernye)
74. Усовські Пекляни (Úsz-Peklin)	115. Лажани (Lászka)
75. Шалтов (Úsz,-Salgó)	116. Хмивнян (Mochnya)
76. Гусовце (Úszfalu)	117. Мочидляни (Mocsolya)
77. Печовська Новавес (Péché-Ujfalu)	118. Німецькі Якубовяни (Német-Jakabvágás)
78. Воля (Iakab Volya)	119. Крижовяни (Szent-Kereszt)
79. Яковяни (Iakoris)	120. Швінська Новавес (Свинське Новесело, Szinye-Ujfalu)
80. Рошковяни (Roskovány)	121. Гермаковце (Sztanka-Hermány)
81. Червеніца (Vörösalma)	122. Малі Шарош (Kis-Sáros)
82. Плавніца (Plavnicza)	123. Гертеляк (Gergelylaka)
83. Плавеч (Palocsa) ¹⁾	124. Медзани (Megye)
84. Велькі Шарош (Nagy-Sáros)	125. Островяни (Osztropatak)
85. Нижні Шебеш (Alsó-Sebes)	126. Мигальяни (Szent-Mihály)
86. Вішні Шебеш (Felső-Sebes)	127. Швіня (Свіня, Szinye)
87. Фінціце (Finta)	128. Жупчани (Zsebfa)
88. Келемеш (Kellemes)	129. Піроке (Siroka)
89. Шебешські Луки (Sebes-Kellemes rétek)	130. Фрічовце (Frics)
90. Подградзік (Sebes-váralja)	131. Грабков (Hrabkó)
91. Рокицани (Berki)	132. Овче (Kis Vitéz)
92. Баїровце (Bajor)	133. Віцез (Nagy-Vitéz)
93. Бзенев (Berzenke)	134. Лачков (Lacskó)
94. Буяк (Buják)	135. Липовець (Szinye-Lipócz)
95. Жіпов (Izsép)	136. Шингляр (Singlér)
96. Янов (Janó)	137. Ганіска (Enyiczke)
97. Коляціце (Kajata)	138. Шоварські Шваби (Német-Sóvár)
98. Клембарк (Klembérk)	139. Шовар (Sóvár)
99. Квачани (Kvacsán)	140. Шоварська Новавес (Sós-Ujfalu)
100. Любовець (Lubócz)	141. Шалтовик (Salgó)
101. Лужани (Luzsánka)	142. Теряковце (Terjekfalu) ²⁾
102. Міклушовце (Miklósvágás)	143. Гіралтовце (Girált)
103. Гута (Phoenix-Hutta)	144. Калніст (Kálnás)
104. Пілеровські Пекляни (Piller-Peklin)	145. Округле (Kerekkrét)
105. Радачов (Radác)	146. Лужани (Long)
106. Суха Долина (Szárászvölgy)	147. Мичаковце (Micsák)
107. Шедліце (Szedlicze)	

¹⁾ Усі громади від 49—83 належать до Вижньо-Ториського округу.

²⁾ Усі громади від 84—142 належать до Широцького округу.

148. Брезов (Nyirjes)
 149. Радома (Radoma)
 150. Жележник (Vaspataka)
 151. Ганушовце (Hanusfalva)
 152. Бабе (Bábfalu)
 153. Дзурдзош (Györgyös)
 154. Капушанське Павловце (Kari-Pálvágás)
 155. Кецеровське Павловце (Keczer-Pálvágás)
 156. Медеш (Megyes)
 157. Петровце (Pétervágás)
 158. Радвань (Radvány)
 159. Бистре (Tapolc Bisztra)
 160. Германовце (Tapolc-Hermány)
 161. Капушани (Kari)
 162. Фулянка (Fulyán)
 163. Немцовце (Kari-Németvágás)
 164. Вагашик (Kari-Vágás)
 165. Кокіня (Kökény)
 166. Керештвей (Kőrösfő)
 167. Лада (Láda)
 168. Тулчик (Töltészék)
 169. Кручов (Krucsó)
 170. Ганковце (Hankócz)
 171. Гаргай (Herhej)
 172. Копривіца (Kaproneza)
 173. Кохановце (Kohány)
 174. Лопухов (Lapos)
 175. Ласцов (Lászczó)
 176. Маргана (Margonya)
 177. Ольшавце (Orsócz)
 178. Порубка (Porubka)
 179. Німцовце (Tapolc-Németfalva)
 180. Стуляни (Varjufalu)
 181. Курима (Kurima)
 182. Дубине (Dubine)
 183. Гайжлін (Hazslin)
 184. Грабовец (Hrabócz)
 185. Кучин (Kucsin)
 186. Поляковце (Polyakócz)
 187. Кукова (Kükemezö)
 188. Нижні Гажгут (Alsó-'Azsgut)
 189. Віжні Гажгут (Felső-'Azsgut)
 190. Чельовце (Cselfalu)
 191. Дуковце (Dukafalu)
 192. Крачуновце (Karácsonmező)
 193. Хмельов (Komlós-Keresztes)
 194. Хмельовик (Komlós)
 195. Надфей (Nádfő)
 196. Пушовце (Pósfalu)
 197. Прочани (Prócs)
 198. Лучка (Tapli-Lucska)
 199. Желмановце (Zsalmány)¹⁾
 200. Злате (Arany-Pataka)
 201. Бардійовська Новавес: (Bártfa-Ujfalu)
 202. Габолтов (Gáboltó)
 203. Длуге Луки (Hosszúrét)
 204. Комаровце (Komarócz)
 205. Рокітов (Rokitó)
 206. Мокролуґ (Sárpatak)
 207. Швіржов (Szverzsó)
 208. Тарнов (Tarnó)
 209. Герляхов (Gerlachó)
 210. Ленартов (Lenartó)
 211. Рихвальд (Richvánd)
 212. Ніжня Воля (Alsó-Volya)
 213. Вішня Воля (Felső-Volya)
 214. Гертнехт (Hertnek)
 215. Бартошовце (Bartosfalva)
 216. Гервартов (Hervartó)
 217. Ключов (Klyussó)
 218. Кобиле (Lófalu)
 219. Лукавіца (Lukavicza)
 220. Шіба (Siba)
 221. Терня (Ternye)
 222. Мошуров ('Adamfölde)
 223. Балпоток (Balpataka)
 224. Демята (Deméte)
 225. Гералцик (Gerált)
 226. Малі Шльівнік (Kis-Szilva)
 227. Велькі Шльівнік (Nagy-Szilva)
 228. Шедзікарт (Szedikert)
 229. Завадка (Zavadka)
 230. Жатковце (Zetek)
 231. Раславіце (Tót-Raszlavicza)
 232. Раславіце мадярське (Magyar-Raszlavicza)

¹⁾ Усі громади від 143—199 належать до Топлянського округу.

233. Абрагамовце (Abrahámfalu)
 234. Яновик (Bérczalja)
 235. Буцловяни (Buczló)
 236. Фрічовце (Fricske)
 237. Ошіков (Ossikó)
 238. Тройчани (Troszán)
 239. Ванішковце (Vanyiskócz)¹⁾
 240. Сорочин (Szorocsin)
 241. Дуплін (Bányavölgy)
 242. Месціско (Mesztiszkó)
 243. Зборов (Zboró)
 244. Шмільне (Szmilnó)²⁾

III. Громада із словенською і мадярською мовою:

1. Прашів, місто; в ньому говорять ще по німецьки і по руськи, але лише невелике число душ.

IV. Громади із словенською і німецькою мовою:

1. Шоварєька Баня (Sóvár) в Широцькім окрузі.
 2. Бардаїв, місто } в них говорять
 3. Собинів, місто } дехто і по мадярськи.

III. Спішська жупанія (Szepes megye, Zipser Comitát)³⁾.

Жупанія поділена на 8 повітів; крім того є в ній 8 городів з власним магістратом (rendezett tanácsu város).

Повіти:

1. Старовеський (Szepes-Ófalvi járás)
2. Любовенський (Ó-Lublói járás)
3. Кежмарський (Kézmárki járás)
4. Суботський (Szepes-Szombati járás)
5. Левочський (Lőcsei járás)
6. Нововеський (Iglói járás)
7. Подградський (Szepes-váraljai járás)
8. Гнилецький (Gölniczbányai járás)

Городи:

1. Левоча (Lőcse)	5. Влахи (Szepes-Olaszi)
2. Кежмарк (Késmárk)	6. Гнілець (Gölniczbánya)
3. Спішска Новавес (Igló)	7. Любіца (Leibitz)
4. Подградз (Szepesváralja)	8. Попрад (Poprád).

У Спішській жупанії є 219 політичних громад, з того:

I. в 20 громадах уживається руснацька мова:

II.	1	"	"	"	руснацька і польська мова;
III.	101	"	"	"	словенська мова;
IV.	40	"	"	"	словенська і німецька мова;
V.	39	"	"	"	польська мова;
VI.	19	"	"	"	німецька мова.

Подаю реєстр громад поодиноких груп:

¹⁾ Усі громади від 200—239 належать до Секчовського округу.

²⁾ Усі громади від 240—244 належать до Маковицького округу.

³⁾ Руснаки і Словяки називають сю жупанію Спіш, Шпіш або Шьпіш, Німці: Zips, Мадяри: Szépasség.

I. Громади з руснацькою мовою:

1. Остурня (Oszturnya)
2. Великий Липник (Nagy-Lipnik)
3. Фольварк (Folyvárk)¹⁾
4. Сулин (Szulin)
5. Кремпах (Lubló-Krempach)
6. Орябина (Jarembina)
7. Літманова (Littmanova)
8. Камюнка (Kamjonka)
9. Якубяни (Szepes-Jakabfalva)²⁾
10. Годермарк (Hundetrmart, в Кежмар. ок.)
11. Ториски (Toriszka, в Левоч. окр.)
12. Нижні Репаші (Alsó-Répás, в Левоч. окр.)
13. Порач (Porács)
14. Завадка (Zavadka) } В Ново-
веській }
окрузі.
15. Ольшавиця (Olsavicza)
16. Подпроч (Lazonpatak)
17. Нижні Словінки (Alsó-Szlovinka)
18. Вишні Словінки (Felső-Szlovinka)³⁾
19. Гельцмановці (Nagy-Kunchfalva)
20. Койшов (Kojsó)⁴⁾

II. Громада з руснацькою і польською мовою.

1. Гранастов (Granasztó, в Любов. окр.)

III. Громади із словенською мовою:

1. Лацкова (Laczkova)
2. Форбас (Forbasz)
3. Нова Любовня (Uj-Lubló)
4. Колачков (Kolacskó)⁵⁾
5. Кріжова Вес (Keresztfalu)
6. Юрске (Szent-György)

7. Малі Славков (Kis-Szalók)
8. Кріг (Krih)
9. Лендак (Landok)⁶⁾
10. Батизовце (Batizfalu)
11. Ніжня Шунява (Alsó-Sunyaava)
12. Вишня Шунява (Felső-Sunyaava)
13. Герлаховце (Gerlachfalu)
14. Менгусовце (Menguszfalu)
15. Штола (Stóla)
16. Кубахи (Kubach)
17. Кравяні (Kravján)
18. Грановіце (Szepes-Véghely)
19. Вікартовце (Vikartócz)
20. Швабовце (Svábócz)
21. Філіце (Filefalu)
22. Гановце (Gánócz)
23. Гожелєц (Hozelecz)
24. Примовце (Primfalu)
25. Щавнік (Szavnik)
26. Свати Андреї (Szent Andras)
27. Тепліца (Szepes-Teplicz)⁷⁾
28. Градіско (Hradiszko)
29. Іляшовце (Illésfalu)
30. Вільковце (Kis-Kunchfalu)
31. Курімяні (Kurimján)
32. Ленгварт (Lengvart)
33. Дравце (Szepes-Darócz)
34. Ченціце (Csontfalu)
35. Штвартек (Csütörtökhely)
36. Яновце (Szepes-Jánosfalu)
37. Немешані (Nemesán)
38. Домановце (Domán)
39. Гаргов (Görgö)
40. Ямнік (Jamnik)
41. Колчов (Kolcsó)
42. Кончані Доляні (Koncsán-Dolyán)
43. Рошковце (Roskócz)
44. Вишне Репаші (Felső-Répás)

¹⁾ Громади від 1--3 належать до Старов. ок.

²⁾ Громади від 4-9 належать до Люболенського ок.

³⁾ Громади від 15-18 належать до Подград. ок.

⁴⁾ Громади від 19-20 належать до Гнилецького ок.

⁵⁾ Громади від 1-4 належать до Любов. ок.

⁶⁾ Громади від 5-9 належать до Кежмар. окр.

⁷⁾ Громади від 10-27 належать до Суботського ок.

45. Уложа (Ulozsa)
46. Завада (Zavada)¹⁾
47. Штілбах (Lassúpatak)
48. Храстне (Haraszt)
49. Малі Гнілец (Kis-Hnilecz)
50. Котербах (Kotterbach)
51. Матейовце (Matejócz)
52. Грабушіце (Káposztafalu)
53. Імріховце (Imrichfalu)
54. Штефановце (Istvánfalu)
55. Страцена (Sztraczena)
56. Відернік (Vidernik)
57. Данушовце (Dénesfalu)
58. Лесковяні (Leszkovján)
59. Одорін (Odorin)
60. Гаріковце (Pálmfalu)
61. Теплічка (Teplicsa)
62. Томашовце (Tamásfalu)
63. Гарнутовце (Arnótfalu)
64. Гадушовце (Hadásfalu)
65. Летановце (Letánfalu)²⁾
66. Калява (Kalyava)
67. Колєновце (Kolinfalu)
68. Ольшавка (Olysavka)
69. Слатвін (Szlávin)
70. Войковце (Vojkfalu)
71. Бегаровце (Beharócz)
72. Дубрава (Dubrava)
73. Вішні Славков (Felső-Szallók)
74. Гранч-Петровце (Grancs-Petrócz)
75. Гараковце (Harakócz)
76. Корітняні (Korotnok)
77. Біяновце (Szepes-Mindszent)
78. Поляновце (Polyanócz)
79. Понграцовце (Pongráczfalu)
80. Яблонов (Almás)
81. Колбах (Kolbach)
82. Лучка (Lucska)
83. Павляні (Pavlyán)
84. Ордзовяні (Ragyócz)
85. Брутовце (Szepes Sz. Lőrincz)

86. Вельбах (Wellbach)
87. Балдовце (Baldócz)
88. Бугловце (Göbölfalu)
89. Катунівце (Kattuny)
90. Грушов (Körtvélyes)
91. Ольцнава (Olcznó)
92. Теретяні (Szepes-Nádasd)
93. Вітковце (Vitfalu)³⁾
94. Опака (Opáka)
95. Жакаровце (Zakárfalu)
96. Маргедані (Margitfalu)
97. Грішовце (Hrisócz)
98. Якльовце (Jekelfalu)
99. Клуковна (Kluknó)
100. Велькі Фолкмар (Nagy-Folkmar)
101. Ріхнава (Ríchnó)⁴⁾

IV. Громади із словенською і німецькою мовою:

1. Тварожна (Durand)
2. Вербов (Ménhard)
3. Бела (Szepes-Béla)
4. Маєркі (Majerka)
5. Топорц (Toporc)
6. Гунсдорф (Hunfalu)
7. Словенска Вєс (Tótfalu)
8. Стражка (Nagy-Eőr)
9. Ракусі (Rókusz)
10. Віборна (Viborna)⁵⁾
11. Велька (Felka)
12. Матейовце (Mateócz)
13. Спішка Субота (Szepes-Szombat)
14. Стража (Sztrázsa)
15. Лучівна (Lucsivna)
16. Горка (Horka)
17. Кішовце (Kissócz)
18. Міклушовце (Miklósfalu)⁶⁾
19. Рускіновце (Ruszkin)
20. Дворці (Dvorecz)
21. Махальовце (Mahalfalu)

1) Громади від 28—46 належать до Левочського ок.

2) Громади від 47—65 належать до Новов. ок.

3) Громади від 66—93 належать до Подградського ок.

4) Громади від 94—101 належать до Гнілецького ок.

5) Громади від 1—10 належать до Кежмар. ок.

6) Громади від 11—18 належать до Суботського ок.

22. Абрагамовце-Піковце (Abrahamfalu-Pikfalu)
23. Фаркашовце-Левковце (Farkasfalu-Lökfalu)¹⁾
24. Вондрішель (Merényi)
25. Бетляновце (Betlenfalu)
26. Маркушовце - Чепановце (Márkusfalu-Csepánfalu)
27. Шміжани (Szepes-Sümeg)²⁾
28. Кромпах (Krompach)
29. Готковце (Zsegra)
30. Капітуля (Szepeshely)³⁾
31. Малі Фолкмар (Kis Folkmár)
32. Пракендорф (Prakfalu)
33. Старавода (Óviz)⁴⁾
34. Гнілець (Gölniczbánya)
35. Спішска Новавес (Igló)
36. Кежмарк (Késmárk)
37. Левоча (Lőcse)
38. Попрад (Poprád)
39. Влахи (Szepes-Olaszi)
40. Подградз (Szepesváralja)⁵⁾

V. Громади з польською мовою :

1. Фрідман (Fridman)
2. Нижні Лапш (Alsó-Lápos)
3. Чарнагура (Csarnagura)
4. Кремпах (Dunajecz - Krem-pach)
5. Дурштін (Durstin)
6. Вішні Лапш (Felső-Lápos)
7. Юргів (Jurgó)
8. Репіско (Repiskó)
9. Тріпш (Tribš)
10. Нова Бяла (Uj-Béla)
11. Недець (Nedecz)
12. Гагі (Hági)
13. Ганушовце (Hanusfalu)
14. Єзерско (Iezerszko)

15. Кадвін (Kaczvin)
16. Лиса Гора (Kahlenberg)
17. Мала Франкова (Kis-Frank-vágás)
18. Велька Франкова (Nagy-Fránkvágás)
19. Лапшанка (Kis-Lápos)
20. Рельов (Relyó)
21. Стара Вес (Szepes-Ófalu)
22. Гібель (Gibely)
23. Гафка (Hafka)
24. Галїтовце (Helivágás)
25. Лехніца (Lechnitz)
26. Лешніца (Lesnitz)
27. Суб-Лехніца (Sub-Lechnitz)
28. Матяшовце (Mátyásfalu)
29. Старі Маїр (Ómajor)
30. Ріхвальд (Richvald)⁶⁾
31. Нижнє Ружбахі (Alsó-Ruzs-bach)
32. Вішнє Ружбахі (Felső-Ruzs-bach)
33. Стара Любовня (Ó-Lubló)
34. Мнішек (Mnisek)
35. Пільхов (Pilhó)
36. Садек (Szadek-Lublóvár)⁷⁾
37. Яворіна (Iavorina)
38. Зджяр (Zsdjár)⁸⁾

VI. Громади з німецькою мовою :

1. Гнязді (Gnezda ; Kniesen)
2. Подолінець (Podolin, Pudlein)
3. Мала Ломніца (Kis-Lomnitz)
4. Гобгарт (Hobgart, Hopfen-garten)⁹⁾
5. Бушовце (Busócz, Banschendorf)
6. Голомніца (Holló-Lomnitz)
7. Малдур (Maldúr)

¹⁾ Громади від 19—23 належать до Левочського ок.

²⁾ Громади від 24—27 належать до Новов. ок.

³⁾ Громади від 28—30 належать до Подград. ок.

⁴⁾ Громади від 31—33 належать до Гнілецького ок.

⁵⁾ Від 34—40 городи.

⁶⁾ Громади від 1—30 належать до Старовеського ок.

⁷⁾ Громади від 31—36 належать до Любвенського ок.

⁸⁾ Громади від 37—38 належать до Кежмар. ок.

⁹⁾ Громади від 1—4 належать Любв. ок.

8. Вішня Лесна (Felső-Erdőfalva, Ober-Lesna) 9. Форберг (Forberg) 10. Жаковце (Izsákfalu, Eisdorf) 11. Велька Ломніца (Nagy-Lomnitz)¹⁾ 12. Велькі Славков (Nagy Szalók, Gross Szlagendorf) 13. Ніжня Лесна (Alsó-Erdőfalva, Unter-Lesna)	14. Міленбах (Mühlenbach)²⁾ 15. Шведляр (Svedlér) 16. Машек (Szepes-Remete) 17. Смольнік (Szomolnok, Schmelnitz) 18. Смольніцка Гута (Szomolnok-Hutta)³⁾ 29. Любіца (Leibitz), город.

IV. Абауй-Торнянська жупанія. (Abauj-Torna megye).

Повіти:

1. Кошицький (Kassái járás)
2. Фізерський (Füzéri járás)
3. Гінчанський (Gönczi járás)
4. Черегатський (Cserehádi járás)
5. Сиксовський (Sziksoói járás)
6. Торнянський (Tornai járás)

Города:

1. Кошиці (Кошице, Kassa, Kaschau).

В сій жупанії є 265 політичних громад (города і села), з чого :

I.	в	1	громаді	уживаєть	ся	руснацька і малярська мова ;
II.	"	46	"	"	"	словенська мова ;
III.	"	58	"	"	"	словенська і малярська мова ;
IV.	"	4	"	"	"	словенська і німецька мова ;
V.	"	1	"	"	"	словенська, малярська і німецька мова ;
VI.	"	2	"	"	"	німецька мова ;
VII.	"	153	"	"	"	малярська мова ;

Подаю реєстр поодиноких громад :

I. Громада з руснацькою і малярською мовою : 1. Солнок (Szolnok) в Сиксовськiм повіті. — Деякі старші люди говорять дещо ще по руснацьки і в отсих громадах :	1. Вишній Вадас (Felső-Vadász) в Сикс. пов. 2. Гадня (Orosz-Gadna) в тім самім пов. 3. Кейть (Kéty) в тім самім пов. 4. Кань (Kány) в Торн. пов. 5. Гачава (Falucska) в Череп-

¹⁾ Громади від 5—11 належать до Кежмар. ок.

²⁾ Громади від 12—14 належать до Субот. ок.

³⁾ Громади від 15—18 належать до Гнилицького ок.

гат. пов. Одначе число тих, що говорять по руснацьки, так незначне, що вчислені громади мусить зачислювати ся до иньших груп.

II. Громади із словенською мовою:

1. Кральовце (Királynép)
2. Грастне (Haraszt)
3. Беняковце (Benyék)
4. Пагановце (Tihany)
5. Розгановце (Rozgony)
6. Рашовік (Rás)
7. Кошіцка Новавец (Kassa-Uj-falu)
8. Ніжня Олчвар (Alsó-Olcsvár)
9. Вішні Олчвар (Felső-Olcsvár)
10. Здоба (Zdoba)
11. Опацке (Szilvás-Apáti)
12. Полянка (Lengyelfalva)
13. Сіплак (Széplak)
14. Бакша (Koksó-Baksa)
15. Гіньов (Gönyű)
16. Бочард (Bocsárd)
17. Сокаль (Szakaly)
18. Польов (Polyi)
19. Лорінчик (Lőrinczke)
20. Башка (Baska)
21. Мішльвава (Miszlówka)
22. Мала Іда (Kis-Ida)
23. Буковец (Bukócz)
24. Ніжня Текіш (Alsó-Tőkés)
25. Вішні Текіш (Felső-Tőkés)
26. Гільов (Hilyó)
27. Кошіцка Бела (Kassa-Béla)
28. Кошіцке Гамрі (Kassa-Hamr)¹⁾
29. Ранковце (Ránk)
30. Жіровце (Zsír)
31. Бачковік (Bátyok)
32. Чекановце (Csákány)
33. Вішня Каменіца (Felső-Kamenecze)

34. Клячунов і Борда (Kalecsény-Borda)
35. Терцані (Nádaska)
36. Вішня Гутка (Felső-Huttka)
37. Саланцка Гута (Szaláncz-Huta)
38. Ніжня Мішля (Alsó-Mislye)
39. Шомпотоцка Велька Гута (Sompataki-Nagy-Huta)²⁾
40. Злата Ідка (Aranyidka)
41. Подироч (Jászó-Mindszent)
42. Руднік (Rudnok)
43. Опака (Opáka)
44. Гатковце (Hatkócz)
45. Шемша (Semse)
46. Гачава (Falucska)³⁾

III. Громади із словенською і мадярською мовою:

1. Валковце (Vajkócz)
2. Бестер (Beszter)
3. Ападь (Széplak-Apáti)
4. Барца (Barcza)
5. Жебеш (Zsebes)
6. Бузафальфа (Búzafalva)
7. Бернатовце (Bernátfalva)
8. Чонтошфалу (Csontosfalva)
9. Геча (Gecse)
10. Чань (Csány)
11. Белжа (Bölzse)
12. Пієня (Szina)
13. Кеньгец (Kenyhéc)
14. Мегліс (Migléc)
15. Ганіска (Enyiczke)
16. Бузінка (Buzínka)
17. Паца (Sacza)⁴⁾
18. Ніжня Каменіца (Alsó-Kemenecze)
19. Дюрдьошік (Györgyi)
20. Бідовце (Böd)
21. Швініца (Pető-Szinye)
22. Дюрков (Györke)
23. Ольшва (Olysva)
24. Русков (Regete-Ruszka)

¹⁾ Усі громади від 1—28 належать до Кошицького округу.

²⁾ Усі громади від 29—39 належать до Фіверського округу.

³⁾ Усі громади від 40—46 належать до Черепатського округу.

⁴⁾ Усі громади від 1—17 належать до Кошицького округу.

25. Вішні Чай (Felső-Csáj)
26. Ніжні Чай (Alsó-Csáj)
27. Ніжня Гутка (Alsó-Huttka)
28. Бологд (Bologd)
29. Гарбовце - Богдановце (Gárbócz-Bogdány)
30. Малі Саланц (Kis Szaláncz)
31. Велькі Саланц (Nagy-Szaláncz)
32. Ракош (Rákos)
33. Кальша (Kalsa)
34. Уйварош (Ujváros)
35. Уйсалаш (Ujszállás)
36. Вішня Мішля (Felső-Mislye)
37. Жадаць (Zsadány)
38. Скарош (Szkáros)
39. Надаж (Nádasd)
40. Вішні Кікедз (Felső-Kéked)
41. Гологаза (Hollóháza)
42. Фізір (Fúzer)
43. Фількогаза (Filkeháza)
44. Ковач Ваґаш-Гута (Kovács-Vágás-Huta)
45. Шомпоцка Мала Гута (Sompataki-Kis-Huta)¹⁾
46. Новочані (Jászó-Ujfalu)
47. Паньовце (Pány)
48. Біцеш (Büttös)
49. Мокранец (Makrancz)²⁾
50. Сіледь (Hernád Szőlled)

51. Сантічка (Szánticska)
52. Гадня (Orosz-Gagna)
53. Вішні Вадас (Felső-Vadász)
54. Форов (Forró)³⁾
55. Горвацік (Horvát)
56. Кань (Kány)
57. Переча (Perecse)
58. Баракони (Barakony)⁴⁾

IV. Громади із словенською і німецькою мовою:

1. Кокшов - Міндсент (Koksov-Mindszent) в Кош. ок.
2. Герляні Герляну (Gerlány) в Фіз. ок.
3. Река (Réka) в Чер. ок.
4. Вішні Мецензейф (Felső-Meczenzéf) в Чер. ок.

V. Громада із словенською, німецькою і мадярською мовою:

1. Кошиці, місто.

VI. Громади з німецькою мовою.

1. Ніжні Мецензейф (Alsó-Meczenzéf) в Черг. ок.
2. Штоц (Stoósz) в Черг. ок.

VII. У всіх інших, невчислених тут (153) громадах уживається сама мадярська мова.

V. Боршодська жупанія (Borsod megye).

Повіти:

1. Еґерський (Egri járás)
2. Мезечатський (Mezőcsáti járás)
3. Мішколцький (Miskolczi járás)
4. Оздський (Ózdi járás)
5. Сендревський (Szendrői járás)
6. Сентпетерський (Szentpéteri járás).

Город:

1. Мішколц.

¹⁾ Усі громади від 18—45 належать до Фізерського округу.

²⁾ Усі громади від 46—48 належать до Черегатського округу.

³⁾ Усі громади від 50—54 належать до Сиксовського округу.

⁴⁾ Усі громади від 55—58 належать до Торнянського округу.

В сій жупанії є 177 політичних громад, з чого:

I.	в	1	громаді	уживаєть	ся	руснацька і мадярська мова;
II.	"	1	"	"	"	руснацька, словенська і ма- дярська мова;
III.	"	11	"	"	"	словенська і мадярська мова;
IV.	"	1	"	"	"	словенська, мадярська і ні- мецька мова;
V.	"	1	"	"	"	мадярська і німецька мова;
VI.	"	162	"	"	"	мадярська мова.

Подаю реєстр громад з мішаною мовою:

I. Громада з руснацькою і мадярською мовою: 1. Ірота (Irota) в Сендревськiм окрузі. II. Громада з руснацькою, словенською і мадярською мовою: 1. Вислава (Viszló) в Сендревськiм окрузі. Дехто зміж старших людей говорить трохи по руснацьки ще в низше поданій громадi Ракаці. III. Громади із словенською і мадярською мовою: 1. Нїжні і Вiшні Гампi (Alsó s Felső Hamor) 2. Стара Гута (Óhuta) 3. Нова Гута (Ujhuta)	4. Sajó-Pálfalva 5. Szirma Besenyő 6. Besenyő¹⁾ 7. Ózd в Озд. ок. 8. Мучонь 9. Галвач (Galvács) 10. Суха Каллов (Szuha-Kálló) 11. Ракаца²⁾ IV. Громада із словенською, мадярською і німецькою мовою: 1. Dios Györg, в Мішк. окрузі. V. Громада з мадярською і німецькою мовою: 1. Рудобаня (Rudóbánya) в Сендр. окрузі. VI. У всіх иньших громадах уживаєть ся лише мадярська мова.

²⁾ Громади від 1—6 належать до Мішколцького округу.

¹⁾ Громади від 8—11 належать до Сендревського округу.

II.

Доси вказував я на найбільше характеристичні прикмети, відмінні, або спільні двом говорам поставленим найдалше від себе, чистому руснацькому і чистому словенському (шаришському). З матеріялів, поданих далше, переконає ся кождий, що крім тих двох головних говорів є в Пряшівській єпархії ще цілий ряд иньших, що почавши від чистого руснацького змінюють ся крок за кроком, втягаючи в себе щораз більше чужих елементів, а затрачуючи свої власні, аж стають в кінці подібними — бодай на вид — більше на словацькі говори, ніж на руські. Отсе поступенне словачене нашої мови має для нас вагу особливо тому, що вказує наглядно на винародовлюванє Русинів у користь Словаків, а тим самим валить усї гіпотези тих, що думають, мовби то Словаки декуди русчили ся. Через те мусить також упасти гадка, висловлювана особливо словацькими ученими, що „Словаки“ — то порусчені Словаки.

Для вироблення собі повного образу язикових відносин на Угорській Руси не вистають одначе матеріяли, оголошені тут мною. До порівняня треба взяти ще доконче чисто руські говори Мукачівської єпархії (пор. Етногр. Збірник т. III -IV) і чисто „шаришський“, найбільше відсунений від руснацького — говір бачванських Русинів. Супроти них покажуть ся отсї говори усї посередними. При такім порівняню вдарить зараз кождого в очи приміром така ріжниця, яка заходить між говорами уживаними в селі Збую і Чертежи (оба Земплин. стол.): обидва говори безперечно українсько-руські, але коли в першім акцент рухомий, властивий більшости українсько-руських говорів, у другім він уже нерухомий, лемківський, подібний до польського. Сей акцент розширений на цілу Пряшівську єпархію і від Чертежа на захід иньшого не можна вже почути.

Подібна поява переходових говорів існує не лише на пограниччю Русинів і Словаків, але також в інших околицях, де стикаються Русини з іншими націями, пр. з Білорусами. Книжка М. Довнара-Запольського (Бѣлорусское Полѣсье. Сборникъ этнографическихъ матеріаловъ. Вып. I. Пѣсни Пинчуковъ. 1895.) подає в тому напрямі дуже цікаві причинки. Так само існують переходові говори на пограниччю Русинів і Поляків, Русинів та Росіян, хоч до тепер вони ще майже зовсім не досліджені, коли не брати в рахубу коротких і несистематичних заміток.

Подаючи отут взірці поодиноких говорів у такому порядку, який вказує найліпше на поступенне їх словаченє, долишаю решту записів, які я поробив в часі свого побуту у Пряшівській епархії, до Етногр. Збірника т. IX. З отсих взірців видно, що у кожному селі, де я був, інший говір. Чи в багатьох іще селах існують окремі говори, того на разі я не міг сконстатувати, та вже і се число повинно звернути на себе увагу фільольогів.

Що до графіки, то зазначую, що співзвук *ж*, *дж*, *ч*, *ш*, звучать завсїгда м'яко (дождьж, чьас, шья); з практичних причин я не давав по них знака ь. Самозвук *ѣ* треба читати як наше *и* (літературне): *йѣй* = *йий*, *кѣд* = *кид* і т. д.

I. Говір села Чертежа,¹⁾ Землин. стол.

Важніші прикмети сього говору такі: Звук *о* переходить у ньому звичайно в *і*, пр. під, піп, бік, він, пішóў; деколи одначе полишаєть ся *о* незмінене, пр. старóсть. В *е* переходить *о* рідко, пр. на чéльї. Звук *л* перемінюєть ся деколи в півзвук *ў*, пр. ты́ўко (тільки). Звук *т* переходить рідко в *ц*, пр. цаньїстра. Так само звук *ч* перемінюєть ся рідко в *ц*, пр. пец. Применник *в* (*ў*) переходить раз в *ж*, пр. х полóзї, хпаў, раз в *ѣ*, пр. фты́кат, хоч не часто. Применник *від* полишаєть ся декуди в старшій формі *от*, пр. отписáў.

Акцент всюди нерухомий (на другому складі від кінця слова). Слідів давнішого акценту, рухомого, полишало ся одначе значне число, особливо в дієсловах, пр. говорі́ў, помага́ў, одишóў, попха́ў, припрóшаў, прода́ў, здогоні́ў, перешóў, потóўк, кормі́ў, набра́ў, охабі́ў, захорі́ў, пришлá, дорогій і инь.

¹⁾ В місцевому говорі зветь ся село Чертіжне.

Повноголос живе ще в говорі в повній силі, пр. чéрез, сторóннї, говорит, боронїти, поверéсло, солóми, дорогїй, голóву, волóсок, пéред, голóду, чоловїка, солонїна, берéжок, молóдий, волóсья. Побіч нього подибуєть ся одначе вже значне число й таких форм, як: чловéку, гварїт, за дра́гоў, стра́ну, краль, подра́жний.

При відмінї іменників подибують ся такі форми: віца (gen. sing. від отець): Петрóви, попóви (dat. sing.) побіч Хрїстови; дра́гоў (abl. sing.); войáци (nom. pl.); пирóги, дьти (gen. pl.), але жебракіў і т. д. Деякі іменники приходять у подвійних формах, пр. пéрстьинь і пéрстень. На деякі назви є подвійні вислови, руський і словацький, пр. сéло і вáлал.

При відмінї прикметників і числівників подибують ся також деякі характеристичні форми, пр. йéдной (gen. sing.), трéтьой; о де-ўйатї години; пїáни (nom. pl.), намашчéни, дайáки звїри, шўмни шáти; трьóми і трйóме (nom. pl.); штїри і штїри; йéден (один) уживаєть ся дуже часто в значїню родівника (Artikel), пр. йéдну велїку йáму (= велику яму), де без нього можна обїйти ся.

В заїменниках найважнїйше те, що зворотний заїм. в 4 відм. звучить все *сья* (як у нашїй лїтерат. мові), а взаз. заїм. і присл. *що* звучить все *што*. Зрештою не багато характеристичного можна зазначити: тот (nom. sing.); той (gen. sing.); тїй (dat. sing.) але йї (не йїй); ней (gen.); мї (dat.); йей (acc.); свойей (dat.); нї (подвійна форма; уживаєть ся, коли мова про двї особи або рїчи).

В прислівниках найхарактеристичнїйше те, що по дўже кладеть ся другий відмінок, пр. дўже валáльїў, дўже дьти і инь. Деякі прислівники приходять такі, яких в лїтер. мові нема, пр. барз. Між формами звертають увагу лише такі вислови, як дóбри (нам. добре).

При дїєсловї впадає найбільше в очи те, що минулий час має в муж. родї закінчення ў (лїтер. *ь*), пр. помагáў, ганцьувáў. В теп. часї уживають ся дуже радо такі скороченї форми, як: схóваш, нé мат, дўмат і инь. В 3 ос. мн. ч. приходить багато форм із роззївом: наливáут, напивáут сья, давáут, звїдўут. Закінчення 3 ос. од. і мн. числа тверді. В inf. побіч форм годовáти, сховáти і инь. попадають рїдко такі, як бїті. В imp. уживають ся форми: возь і возмїй (возьми), сьаднїй і т. д. Помічне дїєслово бути звучить бїти (і бїті), але часом попадають також звичайнї форми пр. бўли. Дїєслово бувáти, в значїню мешкати, звучить бивáти, биват. Дїєслово їсти приходить часом без попередньої йоти, пр. їли (нам. їли). Словацизмів в говорі відповідно не багато.

Св. Петро і Павло при перевозі.

Кóли суйáтий Пётро ізó свóйім брáтом Паўлом хóдиў по нискóсти, по зéмли, прійшли гу йёдноў вóлды, не мóгли перейти. Ішоў йёден гáзда з вóзом зо штíржа волáми. Óни йóго просіли, жеби йіх перевіз чéрез вóду. Він йім так отпóвиў, же він не мат вóли жебрáкіў возіти. Але ішоў йёден худóбний члóвек із вóзом і з двóма мáлими бичáтами. Так він йіх ўзьяў і перевіз обидвох. На дрóгій сторóннї вóди брат Пáвел гóворит Пётрóви: Штó ми тóму члóвеку зá то дáме? — Пётро апóстол гóворит: Йáк тот члóвек дóмі прійде, та йóму обидва бичáта здóхнут. — Пáвел йóму гóворит, же так недóбри: Дáйме йóму ішче зá то два. — Пётро гóворит: Брáте, вñт, бо тот наш, а тамтóму, што мат штíри вóли та ішче му дáме штíри, бо тóт не наш!

Зап. в липни, 1899, від Максима Легоцького.

Паралелї: Етногр. Збірник, III Ст. 62—63. — Archiv f. sl. Phil. XXI. Ст. 293.

2. Говір села Шамброна, Шар. стол.

Найважнїйша прикмета сього говору се переміна звука *л* у півзвук *ў*. Вона виступає найчастїйше в минулїм часї дїєсловїв, але буває дуже часто теж в иньших частях мови, пр.: Йїдўо, хпéкўа, сўужїгї, маўо, дóўу (долу), тўўстїй, сéўо, ўáўка, ўáхи, моўóўа, тьўо, моўóда, стрїбўо, пéкўо, фáўат, гóўий, гоўўобок, хўоп, кобїўа і внь.

Коринний самозвук *о* переходить звичайно на *і* (він, потім, збїйнік, міх [міг], кітлічок); деколи переминаєть ся на *и* (дрóгим нам. дрóгим, зїшоў), рідко на *у* (ўвец нам. овець). Часто полишаєть ся теж у незміненому видї пр. поп, стóўка (побїч стїўка). — Самозвук *у* переминаєть ся в дїєсловах часто на *і* або *и*. пр. виратїўу, хказїйте, зборгїй, звїдїйё і звїдїйё, ночїўу, ориндїйё, вартїйё, радїўт ша. — Старинний самозвук *ѣ* переминаєть ся раз на *у* (з попередним *ь* або *й*), раз на *а* (з поп. *ь*) пр. прїўїўз, нўе, ўтўк, вечур, печўнка, дзвяд, сьаў. — Твердий самозвук *ы* виговорюєть ся як наше звичайне *и*, наше *и* виговорюєть ся як *і* пр. соўонїни (солонини), вїўи (вилы); інколи виступають двоякі форми: невинен, і невїноватий. — Самозвук *а* переходить часом на *е* (герешту нам. гарешту) або *і* (зўáміў нам. зўáмаў). — Півзвук *ў* пропускаєть ся часом пр. зьаў, ку стóпу (ўзьяў, ку стóўпу). — Співзвук *г* виступає часом перед самозвуками пр. гадзїмóчка (нам. адзїмóчка), часом заступає вньші співзвуки пр. гнэська, гвóйдеш, грїзаў. Првїм

ў (в) переходить в *x*: *x* тим, *x* коморі, *x*печ, *x*тЫ́каў. — Співзвук *n* переходить інколи в *ʃ* пр. *ʃ*таша́га. — Співзвук *d* деколи м'ягчить ся там, де в иньших говорах нема м'ягченя: дьві, дьвігнуў. — Співзвук *л* переходить часом в *р*: крѣлык. Співз. *т* переходить в *ц* (цма) або *ч* (з пйáшчу). Подвійні форми виступають у виразах: помйшлыў і мйсьлыў, пошчіль і пбстель.

Акцент нерухомиий. В материялах записаних мною подибав я лише в однім випадку звичайний руський акцент: пріўўз, (нам. пріўўз).

Повноголос затримав ся в повній силі: подорбжньий, моўбди, ворожец, середуший, гоўбу, соўоніни, коро́ва, моўбгьат, дере́ву, поро́хом, воро́на, соўбома; але нерідкі також форми: гва́рит, мўадѣнци, дра́гом, стра́ни і инь.

При іменнику належить зазначити такі форми, як тіждень, хірбет. Слово кошара тут муж. роду: ку кошáру. Dat. в імен. 1. відміни кінчить ся на *ові*, панові. — 6 відм. імен. (також заім. і прякм.) ж. р. кінчить ся на *м*, пр. драгом, жентіцом, ньом, сьўйачѣном во́дом, піт том пошчільом. При тім виступає одначе і форма на *у* пр. ішоў за пўту. З иньших форм можна ще зазначити: пінъазыў, льудіў (gen. pl.), дзъаткім, родічім (d. pl.), с коньáмі (= с кіньми). — Між прикметниками звертають на себе увагу: велікий — побіч: ку велікей воді, вѣлька вода. У висших степенях: вѣкший, вѣцеѣ. Число мн. має закін. *и* нам. *і* пр. старн. — Між заім.: ті (dat. -- ти пом.), мі; нашой і сво́йей; вѣму і йому; той (g.), сво́йой, печѣной; ўсы, але: о ўшйткім. Звор. заім. *ша*. Заім. неуживанний в літ. мові — нон: но́ни ўўци. — Між присл.: хтоўди, окрўтньи, недобрі; *што*; ішче, áле (л не змягчене), тѣраз, ішче і ешчі, ўше, уж, по́кльа, о́тиль. — Між дієсловами: ночовáті (inf.), повісті, чиніті, обзірті (побіч обзірті); прішоў (закін. ў як в иньших русь. говорах), мнвуў, хтЫў, по́віў, про́сіў; в дієсл. хотіти приходять двоакі форми: хцу, хцеш, хце — але: хтЫў, хтЫлі, хгьат; impreat. має між иньшим такі форми: хпеч, возь, возьте, не бйй ша, вѣрній ша, г' ле (ідь лем), ігте і ігьте, подь, смотьте (смотріть), коп, хкаві́те і хкаште, помілий, зборгий; побіч форм поўйу, розгрішу, бўду — приходять: висповідам, мам, знам; закінченя 2 ос. од. і мн. ч. тверді (як у всіх иньших говорах, що тут придуть): ба́віт, сьдіт, жййут, ма́йут.

Як Газда продав Богови воли.

Буў йѣден гáзда, маў штірі воўи, áле пінъазыў нѣ маў. Та жѣна му так гварі́а: Возь два воўи на йáрмак, а два будѣме ма́ті до́ма;

продай, та будеме мати пінязьби і вої! — І він пішоў з двома воўами на йармак. І пішоў ку нему йёден великий пан, та йїх куповаў. Та так повідаў: Зборгый ми тоти воўи, бо пінязьби ту не мам. Але прїдеш о йёден тиждень до того міста, де йа тобі поўїу, та ти дам. — А кед йа тебе не знам, де твій дом йест там. — А пан повідаў: Лем ти ша звїдай, де найвекший пан бїват, та ти льуде повїдѣат. — І пан зьяў воўи і пішоў до свойого дому. А газда пішоў дому през пінязьбї і през волю кудей жєні. А жєна му так повідаўа: Продаў йес воўи? — Продаў йем, але лем зборговаў, пінязьби ми не даў. — Та кому ти тоти воўи зборговаў? — Найвекшому панові. — Жєна му повїа: Хто то векший пан йак Бог? Та ти Богові воўи зборговаў. — Йак мїнуў тиждень, газда повідаў так жєны: Хпеч ми хлыба на мерїньдѣу¹⁾, бо їду по пінязьби! І зьяў ішоў. Пішоў до йедного сєа, та там го зашўа нїч, та ша просїу йедного худобного чўовека, жєби го преночоваў. А тот худобний чўовек так му повідаў: Йа тебе не можо ночовати, бо йа худобний; ми такїй маме обїчай, што кед прїде чўовек ночовати подорожний, та му трєба дати вечєрїу і фрїштїк. Бо кед йа тобі не дам їстї, та на рано буду штрафаний од нашой обци. — Не бїй ша, чўовече, йа тебе не буду скаржитї, бо йа мам свїй хлыб, та йа єшчи і тобі дам! І виньяў хлыб і йїў вечур і рано і тому даў худобному зо своого хлыба. — Та ша худобний звїдоваў: Дє ти їдеш? — Йа їду до найвекшого пана по грощи за два воўи. — А худобний му так повїу: Та нїт векшого пана, йак Бог. Та звїдай ша о мене, ци йа буду дакоди богатїй, чи нї. — І тот газда їшоў за драгом дале. І зашўа го нїч ў другим сєльї. І пішоў він до йедного двора паньского та ша так просїу: Жєбисте мїа преночовали! І там ночоваў. Але там бїли два кївасонки старї, вєцей малї, йак трїцать рокїу. Та ша го так звїдовали: Дє ти, газдо, їдеш? — Йа їду до найвекшого пана по грощї за воўи, бо йем му зборговаў, та ми казаў прїти. — Кївасонки му так повїли: Та хто векший пан як Бог? Та ти Богові воўи продаў. А звїдай ша там і о нас, бо нам часи преходѣат, та хпеме їти за муж, а не маме чўовека ку собї. — І зась газда їшоў дале третїй день. І там прї пугї йёден газда косїу своїє зерно їзо своїма льудми. Газда лем стоїаў, а льудї му робїли. Та пішоў на путь ку тому газдови, што їшов по пінязьби, та ша го звїдоваў: Дє ти, чўоуче, їдеш? — Йа їду ку найвекшому панові, бо йем му зборговаў воўи, та уж мам гнєська ку нему прїти. — Та хтош то йес векший, йак Бог, пан? Та ша звїдай тыш о мене, бо мї ша барз добри ту вєде на зємльї, ўшїткого мам надойст, ци ми Бог даст царство на другим сьвїтї, ци нї? І газда їшоў дале ку па-

¹⁾ Перекуска.

нові. Ішоў він през йёден лыс і х тим лысы прі пўти нашоў йёдно́го сівого чўовека сьвідіті. І півіў му: Похвалёні Йёзаус Крістус! — А сівий чўовек му півіў: На вікі а́мінь. Та дё ти, мій, лўбый сїну, ідеш? — Йа, дыду, іду до тóго мїста уш ту, бо мї йёден пан доўжен пїньазы за воўи, та мї йїх гнеська ма дати. — Уж не хоть там, бо твоїі пїньазы уж дóма. Вёрній ша до́му на́зад. А йак прїдеш до́му, та гвоїдеш до свойей комóри; там найдеш кїтлічок, а ў кїтлічку пїньазы. А ішче вецей, йак ті маў дати! — І газда так півїдаў: Йа ночоваў ў йёдно́го худобно́го чўове́ка пёршу ніч, йак йём ту ішоў, та мї ка́заў ша звїдати: Ци б́уде богатый, або ны? — А сівий дза́док так му півіў: Він не б́уде нігда богатый, бо він Очёнаш не гварїт, ані од Бóга со́бі не прóсит, лем ўше грїшнт. Ішче йёдно тельа́тко ма, та і тóто му здóхне. — А ішоў йём да́ле на дрўгу ніч, та ша мїа просїлі два кїзасонки, же́би радї за муж іті, але кет кў нїм нїт чўоўе́ка. — Та тим кїзасонкам так півіч: Же кед бїлі моўóди, та кў нїм прїшли мўаденци і просїлі йїх за муж, а óні йїм повїлі: Вїсте худобни, та ми за вас не пїдеме. Та уж йїм Бог вецей мўжа не даст. — Але йём ішов да́ле ў трётый день. Так йёден газда ко́сіў зёрно прі пўті, та мїа просїў, же́би йём ша звїдаў, ци йóму даст Бог ца́рство небесне, або ны. — Та тóму газдо́ві так півїдж, же му Бог даст ца́рство небесне, бо з Бóгом лы́гат і з Бóгом ста́ват. — Йак прїшоў ку тóму газдо́ві, што зёрно ко́сіў, а газда прїшоў на стрїти ку нёму, та му так півїдаў: А не́сеш пїньазы за воўи? — Не не́су, бо мї тот пан так півіў, же уж моїі пїньазы дóма х комóри ў кїтлічку ішче вецей, йак мї маў дати. — А о мене йак півіў тот пан, кед йес ша звїдаў? — Так півїдаў, же ти лы́гаш з Бóгом і ста́ваш, та то́бі і ту до́бри і на дрўгым сьвіты Бох ті даст ца́рство небесне. — І газда ша барз радо́ваў, ішче вецей Бóгу слўжіў потóму. Цотїм ішоў ку кїзасонкам. Кїзасонки го ша так просїлі: Ци йес бїў прі свойóму панóві? — Бїўйём. — А де ті пїньазы? — Моїі пїньазы уш сут дóма. — А ми будёме ма́ті мўжіў? — Не будете ма́ті, бо вам Бог мўжіў да́ваў, але кетсте йїх не хтылі, та ва́ші мужóве забра́лі дрўги же́ни, та з другїма жїйут. — Хтоўди ша кїзасонки засмутїлі і росказа́лі кочїшовї запры́ачі ко́ні, же óні пїдут с тим чўове́ком, ци праўда, же ма пїньазы дóма, або ны. І посыда́лі на вїз ўсы трóйе, а ішли до газдо́во́го до́му. Йак ішли за дра́гом, прїшли до теї дедїни, де х тóго чўове́ка пёршу ніч ночоваў. Та просїў кїзасонки, же́би ста́лі прет тим худобним чўове́ком. І він вїшоў, тот газда, до хїжи ку нёму, та му так півіў: Же ти нігда не б́удеш богатый, най то́бі тот даст, ко́го хва́ліш. І тóто тельа́тко ішче здóхне, што маш ў хїжи. — І тот худобний чўовек зьяў сокіру, та тельа́тко забїў, же́би не здóхўо: Йа тебе во́льу зы́сті, йак бис мї маўо вдохнўті. — І зась газда вїшоў на вїз і сьяў ку кїзасонкам. І потїм

прішли аш пред ґаздові двѣрі; але ґаздові не дали вѣйти до хіжи скорей, йак оні, бо ґазду звали йѣдна за йѣдну рѣку, а дрѣга за дрѣгу і гвѣші аж до комѣри ўсі трѣѣ, та там наші йѣден кітлічок із грошамі. І хтѣўди кізасѣнки знали, жѣ то йѣст праўда. І ґазда зѣстаў дѣма, а кізасѣнки пішли до своѣго дѣму на вѣзы.

Зап. в листи, 1899, від Петра Бобульського.

Паралелі: Більша часть сього оповідання зложена на основі звісної кавки „Попорож до сонця“. Пор. Етн. Збірник, IV, ст. 132—138, ч. 26. — Archiv. f. sl. Phil. XXI, ст. 301. ч. 26.

3. Говір села Сулина, Спіш. стол.

Говір села Сулина зближений до шамбронського говору, має одначе також замітні ріжницї. Головна подібна прикмета то переміна *л* на співзвук *й*. Коли одначе в шамбр. говорі те *й* заходить у всіх частях мови, тут видимо його головно в дієсловах, а деінде досить рідко, пр. облетѣю, стаѣа, сказаѣа, служиѣа, ўзаѣа, бѣю, пѣае, ўпаѣа, опеѣа, жию — і: чѣвѣка, чѣвѣча, ўѣасні, баѣамут, пѣач, пѣашч, анґѣле побіч анґѣѣві, але: йїдло, хлоц, тѣло, колѣски і инь. чого в попередньому говорі не подибуєть ся. Корінне *о* перемінюєть ся у сьому говорі на *и* пр. пѣрваѣ, вин, кинь, них (ніг), потим, загин; приходить одначе і чисте *о* пр. стол, рок, а навіт *у* пр. вуз. Самозвук *ы* виговорюєть ся тут як у попередньому через *и*, самозвук *и* як наше *і*; самозвук *ѣ* переходить найчастїйше в дво-звук *йѣ* (ѣ) пр. відѣґі, занѣґе, найѣлі, хтѣґлі, стѣѣґ, але також в *йї* пр. обѣід або *йю* (ѣу) пр. прѣнѣус, лѣух, а навіт *йа* (ѣа) пр. дѣаткѣве, причім *д* перемінюєть ся деколи в *дз* пр. дѣадамі. Спів. *а* перемінюєть ся в *к*, пр. Крѣстос, *т* в *ц* пр. цѣхо, *з* в *ж* пр. жию (зіло); останні переміни одначе дуже рідкі.

Повноголос приходить рідко пр. корѣўки, колѣски; за те неповноголосні форми дуже часті, як: гвѣрѣат, адраўкѣлі, адраўїа, облѣки, заглаўкамі і инь. Вираз дорога звучить тут дрѣга.

При імен. належить піднести 6 відм. ж. р. sing. анальоґічний до тогож відмінка муж. роду: із мамом, за том пшеніцом, коршмом, флѣнтом і с тим слѣгом. Gen. pl. звучить: дзѣадїѣ, ґадзїѣ і лѣудиѣ, дѣтїѣ, побіч словенського: склѣпох, бѣрошох, — а навіт пенѣзѣі намісь пенѣзѣїѣ. Імен. смерть звучить смерт (твердо); приходѣать теж такі іменники як мѣсо, шчѣстѣа, хоч рідко. — Прикм. сѣвѣтий звучить сѣѣтий; велїкий уживаєть ся побіч велїкий і велький. Dat. sing. заімен. і прикметників кінчить ся на *-ой*: нашої упрїмної. —

Заімен. і присл. що звучить *чо*, ся як у нас (*сьа*). З иньших форм належить зазначити отсі: *два́цет*, *вас*, *барз*, *лем* (де л не змягчуєть ся); *мѣджі*. — *Минулий час* дієсл. на муж. рід кінчить ся як в попередньому на *ў*: *ходіў*, *пишоў* і т. д. *Inf.* теж як в попередньому: *жіті*, *вितьягну́ті*, *ма́ті*, *платі́ті*, *запрѣа́чі*. Дієсл. бути має раз *у*, раз *и* пр. *бу́лі* побіч *білі*, *біўо*, *биў*. *Imperat.* звичайно скорочений: *здрѣ́йме*, *не́ крат* (не крада), *прос*, *ідь* (побіч *ід* і *ит*), *зоймі*, *за́рут*, *свар*, *во́зме* (возьмім), *воз* (возьми), *прінес*. Чужих слів приходить більше як у попередньому говорі: *ру́шиў*, *капѣльш*, *пові*, *мо́длыў*, *упрѣмны* і иньші.

Як коримар бує конем.

Ходіў зас Крістос Пан зо сїятим Пётром по сьвітї. І прїшли до йѣдной кóрчми зас. І росказáлі собі йїдло, обѣд. Вираховáлі вѣлький діў пеньáзі, цáлий стол закрілі. Качмар сьа прівїраў нá то, а вóні дзьáдами бу́лі. Йак уж ішли преч, вин ўзьаў грúбу палїцу, та за нѣма: Кѣд оні тѣльо ма́йу дўжо пеньáзі, та отбѣру. Хцѣте жіті дзьáдове? Піньáзі мї дава́йте. — А вин іде дáлі Крістос Пан с Пётром. І тáм сьа нас йѣден кинь. Пётре! Ід а зоймі з нóго кóньа кáнтар! — А вин го слўхнуў і пішоў. Но Пётре, за́рут тот кáнтар на качмáра. — Пётро ўзьаў і зару́гуў. І стаў кинь. Ідут, вѣдут сóбі тóго конїка. І барз ў йѣдним мїсту коньáре трапілі сьа, не мóгли витьагну́ті і просілі так: Мóйї льубі дьáткове! Мáте конїка, да́йте го нам витьагну́ті до помóчі, бо тьáшко. Крістос Пан даў качмáра, запрѣа́гли і білі: ўйо — і витьáгли од рáзу. До рóка білі го і кáтовáлі: ўсьади го даваў Крістос Пан запрѣáті, де тьáшко биўо на льуді. Йак уж рок вихóдіў і прїшли до тóго двóра, до качмáра зас. Прівелі кóньа і уўйазáлі до плóта на мóтуз. Прїдут і прóсьят сьа качмáрки, чї хце мўжа відьѣті. А óна пўа́че, же уж го рок ньѣт. Бїўо ту двох дзьáдиў, і вин за нѣма пішоў і от тѣда го ньѣт. — Іді, Пётре, по кóньа, прїпрóват го! — Пішоў і прїпровáдаў до хижї качмáра. І кáзаў знѣáті сїятóму Петрові кáнтар, а óна жѣби смотрї́а, цó-то бóуде. Знѣáлі і стаў сьа хлопом йак і биў. І óна ўпаўа з них от стрáху, же за́ цо йѣй муж кóньом биў. І пóтим Крістос Пан завóуаў го ку стóлу і пóвіў: Но, пóдже тѣраз, достáнеш за свóйу рóботу пеньѣзѣ, цос до рóка зарóбіў! Та мóже маў во два сто колїкїў мѣджі плецáми, цо го білі льуде, та по два грѣйцáрі му виплáтіў: Ту маш тїльо за твóй хїрбет. Не крад вѣце! Та тѣди му повїлі, же йѣ Бог, бо вин не знаў нѣч.

4. Говір села Великого Липника, Спіш. стол.

Найбільше характервстична прикмета сього говору се переміна *ѣ* в *йѣ*, *ьѣ*, що приходить всюди, де *ѣ* стояло у старосл. а не випадково і деколи, як у попередньому говорі, пр. *обѣд*, *жьѣлі* (з'їли), *ўчѣклі*, *мйѣсцу*, *сьѣджьѣті*, *найшмйѣльший*, *побйѣлыў*, *поўйѣз*, *прйўйѣз*, *джьѣчья*, *виздраўйѣлі*, *злѣдѣй*, (побіч *злѣджьѣеў*, gen. pl.), *прйньѣс*, *мйѣх*, *льѣс*, *мушьѣта*, *пйѣшо*, *віджьѣті*, *заўйѣсіт*, *прйобйѣцаў*, *зальѣсіті*, *успокобйѣў*, *пошьѣдالی*. Часом виступає воно теж у формі *ѣа* (я) пр. *сьаднуў*, *блядйй*, або *йй* (*ѣй*) пр. *вйбйірат*, *жйіті* (з'їсти), але рідко. — Корінне *о* переміняють ся тут на *и*: *йадлйўцу*, *стйілкиў*, *рѣкйў*, *пйп* (піп), *кйнь* (кінь), *дйжч*, *мйг*, *вйз*, *пѣкйй*, *лѣпйт*, на такім краснім, *пйшоў*; форми як: *вѣйде* (нам. вййде, увййде) і *пѣл* (пів) рідкі. — Співз. *л* не переходить на *ў*, як у попередніх двох говорах із виїмком тих випадків, що існують у всіх укр. руських говорах. — Співз. *с* переміняють ся деколи в *ш* (як у словенськїм): *шнйг*, *шмйх*, *пошьѣдالی* (але: *сьѣдѣлі*); співз. *з* на *ж*: *жвйдўйѣ*, *жьѣлі*; співз. *д* на *дж*: *джьѣті*, *джьѣд*, *крджьѣнья*, *злѣджьѣйѣў*, *джьѣром* (д'року), рідко на *дз*: *дзьѣті* (побіч *джьѣті*); *т* переміняють ся часом в *ч*: *полѣчыў*, *камерачья*, *трѣчйй*, *ўчѣклі*. Переміна *е* в *о* приходить у виразі; *жобраці*. На *ж* переміняють ся часом *ў* і *г*: *хпаў*, *хлядаш*. У слові *зробѣний* випадає *л*. Слово схватити звучить *схитіті*.

Повноголосні форми переважають неповноголосні: *голови*, *молѣдйй*, *пѣрох*, *перѣдом*, *смерѣка*, *полѣжйў*, *волѣсом*, *гѣрох* і *гваріт*, *злато*, *члѣвек* і т. д.

З імен. належить зазначити форми: за *шкельаном гѣром* (як *висѣ*), *ў часѣѣ*, *кѣньѣ* (nom. pl.), *прѣрѣці*, *дурѣці* (nom. pl.), *гѣбѣў*, *грѣхйў*, *мйсьѣцйў* (gen. pl.), *камератѣм* (dat. pl.). Вираз *дрѣва* звучить *дйрѣва*. — Заім. зворотний звучить *шйа*; *вйн* звучить раз як *он*, раз як *вйн*. Що звучить все *ѣо* (*ѣсі* = *ѣсь*, *дѣѣо* = *дѣѣо*). Між присл. подибують ся: *ѣшчі*, *скйрше* (скорше), *плѣано* (зле), *йўтро*, *дѣсі*, *зѣкля*, *йшчйк* і *йшчек*. — Слово *хѣтіти* має двоякі форми, як у попередньому (хѣу, хѣйў), *бути* має лише *и* (*бйц*, *бйѣѣў*). Inf. як у попередньому: *научіті*, *пйті*, *зйѣднѣті*.

Анекдоти.

а) Бйў йѣден пан велькомѣжйй, а барв рад фйігельѣѣѣ, а грѣбо. Рав завѣлаў пѣпа, учігѣльѣ і арѣндѣша жйда на обйѣд. Йак жѣлі полйўку

і по погаріку віна йім даў випіті, віньяў с кишэны нездобáчки піштоль і стрэльюў йім понад голóви. Тóти шйа зьяаклі і пип і кáнтор ўчэклі с хйжи. А жид зйстаў на мйёсцу сьеджэті. Но, Моську, йа не дўмаў, же ти найшмйфльший с тих трыох. Тэрас по хцеш, прос, та ті дам. — А жид от стра́ху трыасучи лёдво гваріт: Та-ніч не-прошу па-не вель-ко-мо́-жний лем-мі-да́й-те чй-сти гáче!

б) Нья́нью, відіте йак наш кинь чо́рний побйфэлыў от шны́гу! — Сйне, то не чу́до, áле кйби наш сйвий кинь от шны́гу почорныў, то уж би бйло чу́до.

в) Отец поўйфез хóре джэча ку—дохторóви із далэкей пу́стыны і гваріт: Мойфэ джэті, пáне, ўшитки хóри. Йа тóто йёдно прйўфез вам на по́кав. Посмотріте і напйште лыки, жеби ўшитки виздраўйфелі!

г) Йёден зло́дьеф гваріт друго́му: Барз до́бри би нам бйло, кйби лем тота шибеньйца не бйла. — Ти, дурний. Та тóта шибеньйца нас отрымўйф. — Йак? — Кйби не бйло шибеньйці, та́би тйльо злоджёйфёў бйло, цо йёден дру́гого би ўкраў!

д) Мйхáле! зо́жень мня йўтро ráно о пйатей годйны. — До́бри, пáне, лем забренькайте на́ мня.

е) Йёден Ма́дьяр, котрий уж трыцеть рокиў бйваў во Відню, а йёднак не миг научіті шйа по нымецки, од зло́сті гварйў: Но, лем дура́ца тóти Нымци. Трыцет ро́ки йак медже нйма бйвам, ёшчі мня не ровўмйят!

ж) Пóвйдж лем, хлопчыку, чом ти но́сйш на тáким крáсним дньу амбрэлу? — Та знáте, ба́тьку, кйди дйшч, та óтец потребу́йф.

з) Чу́лас Гáнко, же гусарйў Осйф хпаў с по́да, та карк злáмаў. — Та за́ то вин бйў тáкий бльáдий ў неды́льу?

Зап. в липни, 1899, від Олександра Ладжынського, учителя.

5. Говір села Орябини, Спйш. стол.

Головна прикмета сього говору та, цо корйне о переходить лише в *и*, а бйльше в нйякі самозвуки: вин, по́там, пейкнў, Биг, по́кий, вййском, зáвид, по́зир, сйййте, кич і т. д. Самозвук *ѣ* звучить йак *і*, при чйм попередній звук мягчить ся: прйны́с, нйма, жы́ст, віды́ла, ды́тъа, лы́с; рйдше звучить як *йі*: поўййдаў, одўййў, обййд. — Спйвз. *д* мягчить ся в *дз* лиш у вйразі дзёцко; с перемйнюють ся рйдео в *и* (шньны́ло, шьешьчьох); так само *з* в *ж* (жьаў = ўзьаў).

Повноголосні форми подибують ся тут рідко, пр. голбўка. З иньшого належить зазначити: с твоем же́ном, але: колима́зью (а не — ом); місьа́ці (gen. pl.). Звор. заім. ся звучить *шьа*, заім. і присл. що звучить *што*. Inf. кінчить ся на *-ті*; пожчи́ті, застри́літі, робі́гі; в часі минулім форми 1 ос. муж. роду мають півзвук *ў* (як у попередніх): бвў, маў. на́браў.

Зауважу ще тут, що на Спішу взагалі багато дротарів, що ходять не лише по Угорщині, але і по иньших краях. Вони наслу-хавшись ріжних говорів, мішають потім поодинокі вирази і форми так, що хто хотів би користувати ся від них записями в фільольо-гічних цілях, той зробив би велику помилку, бо говорив би про диалект, який властиво не існує у ніякім селі. Се тикає також і тих людей, що ходять у ріжні сторони Угорщини по заробітках. Воорець мови одного дротаря я подам між ньшими матеріалами в Етн. Збірнику.

Геновефа.

Биў краль, та маў же́ну, та заступіла ў тьяжу; та вин йей не до-віряў, же од не́го, але поўйідаў тот йе́го пан, што прі вы́м, же то от куха́рйа. Ну так вин по́тим тот краль даў запёрті куха́рйа до темніці, поўйіавав го і то́ту сво́йу же́ну, ньж не ма́ла двецко. А по́тим уж йак ма́ла, так йей випу́стіў, а ку́харь там остаў до сме́рти. А йей даў стрі́ль-цьым, же́би йей виве́лі да́где до льса а застрі́лили. Та она ша йім про-сіла, же́би йей так лішілі. А вин поўйіў, же́би прине́сли з ней знак, йак йей застрі́лят, йа́зик і о́чи. Так о́ні прине́сли. Застрі́лили двох пси́киў, та прине́сли йа́зик і о́чи йе́му. А она там оста́ла з дьтѣтом, хлопчік биў, там прі йе́дней ска́лы. Та йак там біла доўго, так ша то́та ска́ла там отвори́ла і та́м йей зо́слаў Пан Биг крест. А то́то двецко уж вис-са́ло з ней аж кроў; а по́тим зо́слаў йей Пан Биг та́ку ла́нгу¹⁾, та то́ту са́ло. Се́дем ро́ки там біла ў те́й ска́лы, а уш з ней тот пріо́дыў фу́рт а́ле́тыў, лем мо́хом обро́сла уж. Так по́тим шны́ло ша кра́льові, же́би ішоў на польова́нѣ, же застрі́літ кра́сну се́рну. І ішоў. Прішоў там ку те́й ска́лы і там барс пси уйі́дали до те́й ска́ли. І вин там ішоў зазрі́ті, а кричаў, же ке́д йе́с до́бре там, вихо́дь. І ви́шла а крича́ла: Не стрі́льай мѣа. А тот хло́пец по́сеіў ша над ска́лоў на те́й ла́ндзі. Она му́жа за́раз позна́ла і гварі́ла то́му хло́пцу же: Смо́'ле', то твѣй та́тусь! — І за́раз вин хпаў, краль, і за́раз ша йей звьідо́ваў: Де́ ти ша ту ўзѣ́ла? —

¹⁾ Ланю.

Так пóтим йей там лішіў, пішоў по вййско і по коч, што йей ўваў. Але уш пóтим не мóгла тóту таку страўу йісті, лем корінки зо зёмльї.

Зап. в липни, 1899, від Терески Булік.

6. Говір села Вижнього Свидника, Шариш. стол.

Спільна прикмета усїх доси поданих говорів була та, що минулий час 1 ос. муж. р. кінчив ся все півзвуком *ў*. Відси йдуть говори, що мають у тій самій формі закінчене *л*: *ўстал*, *прйбрал*, *пóвил*, *бил*, *полóжил*, *вихóвал*, *заньїмїл*, *прогварїл*, *зрóbїл*, *заклїкал*, *вїрил*, *пїшол* і т. д. Говір села В. Свидника чисто руський (руснацький); крім повисшої рїжнвцї має він те спільне з иньшими західними руснацькими говорами, що акцент у нього постійний (з виїмком форми хочé, яку я зауважав), та що повноголос затрачуєть ся: *прогварїл*, *краль*, *драга* — хоч останки з нього подибують ся пр. *дерéво*, *говорїла*. Інї. кінчать ся на *-ті*: *чўті*, *мéсті*, *робїті* і *робїті*, *возїті* і *возїті*, *поцїлувãті* і т. д. — Звучня чисто руська, налетїлих форм нема, хиба у виразах *гўшльї* і *ўшїток*, де с перемїнило ся на *ш*. Корївне *о* перемїнюєть ся у ньому на *ї*, як у переважної части укр. руських говорів: *мїй*, *вїн*, *підеш*, *тїлько*, *гнїй*, *радїсть*, *рóкїў*. Самозвук *и* виговорюєть ся подекуди як *ї*: *тóгдї*, *кóлі*, *терпїті*, *правїті*. Заїм. і присл. що — звучить як *што*, звор. заїм. *сьа*. Між прислївниками подибують ся між иньшим *отсї*, що не приходять в иньших говорах: *отãле*, *оттéльа*, *тамãдї*.

Соломон, його мати і мудра дївчина.

Бил Сэламон краль на бáлу. Йак з бáлу прйшол і мáмцья сья го звїдãла: Што там сїнцью, добрóго чўті? — Та шїтко плáно, мамїнко, чўті. — Та не мóже там, сїнку, плáного чўті! — Та што он зрóbил: Заклїкал свóго інãла: Підеш ти ту мáмцї мéсті хїшку, а обрїснеш йї вóди кўшчїк на нóги. Тай почўїєш ти, што óна бóде говорїгї. Йак сья засьмїє, та бóдеш знал, што óна хочé. — Йак прйшол інаш ту свóму панóві: Ну та што там? — Дóбре ўшїтко, лем трéби прїті у нóчі там. — І пóшол сам сїн ў инашóвих шмãтох. Та óна му говорїла: Што маш робїті, та роп! — Він йї тїлько отпóвил же: Што йã мам робїті? Кéд йã сья оттéльа нарóдїл, а оттéльа тãм сья вихóвал! — Тай тóгдї што зрóbїла? Ўтьãла го спак рўкі през йóго гáмбу: Жéбїс тóгдї прогварїл, йак дерéво прогварїт! — Так він бил нїмий за сьїм рóкїў. І што видумал? З дерéва гўшлї. І тóгдї йак гўшлї прогварїлї, і он прогварїл.

Пóтім зась пришло дьїчáтко сéмого рóку до ньóго на óгень. Так он го спїтал: Деш ти вóзьмеш, дьїчáтко, тог' óгньа? — Та вóзьму до фартушка. — А кеї тобї фартушок згорїт? — Ої не згорїт він, бо йа вóзьму попéлу на спóдок. — Но але він не вірил і за дьїчáтком дал пóвор аж до йóго хїжи. Звьїдат сьа го: Де ньáнько пішол? — Пішол в йéдней драги правїті три. — А він гварїт: А штош то мóже бїті в йéдней драги три? — Оно му пóвіст: Та пішол тёрньом тернїті тóту драшку, жеби нїхто тамáді не ішол. Но але бóдут йéднак с теї драги три, бо бóдут тóту драшку опходїті, та спрáўльат три драшки про тёрньа. — А мáмця де? — Ў комóрі. — А што óна рóбїт ў комóрі? — Та оплакўйе льнєску рáдїсть. — Та што же то мóже бїті за льнєска рáдїсть? — Мáмця сьа льубїла в ньáньком і што поробїлі, та хóче мáмця породїті дьїтїну, та там плáче. — С тóго він сьа забанўвал барз, же ў сéмїм рóку дьїча мудрїше йак він. І шїткі свóїї записи, што мал, шмáрил до пéца таї згорїлі.

Зап. в липни, 1899, від Міклоша Антоїна.

7. Говір села Літманови, Спіш. стол.

Головна характеристика сього говору — то повноголос, що затримав ся в повній силї: голóду, молóди, голóдна, волóси, корбткїй, пóрох, голóва, найдорокша і инь. Неповноголосні форми як члóбек, дуже рїдкі. Що до звучнї, то належить піднести отсе: Корїнне *o* перемїнюеть ся переважно в *i*: вікно, рóкїў, віч, міг; подибують ся одначе і такі форми, як: пóйде, мой (побїч мий), на пёршим, дрўгим. Самозвук *ѳ* перемїнюеть ся часто на *y* з попередним мягченем: óбльук, прїньус, пальўнка, візльук. Вираз дїд звучить раз дьад, раз дьад. Іменики закїнченї на -ець затримують мягке *y*, а не тверде, як попереднї говори: óтець, пáлець, вінець, чéпець. Самозв. *y* переходить часом на *i*: дарїйе, наказїйе. У виразї професор перемїнюеть ся *o* на *e*: префесор. У виразї модлїті приходить вставлене *d*. Вираз сльози звучить сїлзи, гортань звучить гїртань. Дз намїсь д приходить у виразах дьад і дзэцко. С перемїнюеть ся деколи в *ш*: замїшлїл (але замїслїт), штудентáмі, швачéну. Днєшнїй звучить гнєшнїй. — При імен. належить зазначити форми: крэйдом, хустóчком, плáнном жéном, бїлом скáлом; ангéлі (nom. pl.), пїньáзи (gen. pl.), парїкїм (dat. pl.) і пїньáзи (acc. pl.). Прикм. мають звичайно в nom. pl. закїнченє *и*: молóди. Заїм. і присл. що звучить што, звор. сїа і шьа. Між прислївниками подибують ся такі: прегрознї, досьць, óтваль, кáди (коли), рáдий (радо). Дїслєва мають

inf. на ті: житі, видѣті, упросіті; минулий час у 1 ос. муж. роду кінчить ся на л: бил, згоріл, праснул і т. д. Аористна форма: пріде = прийшов.

Чортови записав ся і до неба дістав ся.

Бил йѣден хлопець худобний, прегрѣзні ша рад учіл, але пінъазі не мал. Раз собі замішлыл: Кіби мі дьабо́л дал пінъазі, же́би мі ні́да с кешѣні не вишли і дуган с піпки, палъунка с фльашки, ажѣбим жил седемдѣсять ро́кію, та́ бим дал сво́ю ду́шу за́ то дьабло́ві! За́раз дьабо́л та́м сѣа стал. Гва́ріт: Што́с гва́ріл те́раз? Бо́ йа́ дьабо́л, што́ жа́даш? Но́ та зрѣмѣ ко́нтрах на седемдѣсять ро́кію: ўши́тко ти дам, што́ жа́даш, йа́кйѣс гва́ріл. Зробілі ко́нтрах і потпісал сѣа. Піде до шко́ли, пінъазі ма́ кўпу, да́рйѣс пінъазі, кіше́ны по́ўни ўже. Учи́т ша до́бри, Бо́га про́сит. Раз замісліт: Де́ сут худобни дьіти, хлопці, же́би ўши́тки ша сходілі к не́му зо сьвіта аж. А він дал се́міна́рію виставіти за то́ти пінъазі. Префе́со́рію трі́мал тим дьітьом, досьць на́ тим мал трі́ сто хла́пцью́ у шко́лы, на ко́штй ўши́тких трі́мал, оды́нъа йім да́вал, ўши́тко, што́ тре́ба. А він зо́стал за діре́кто́ра. Хо́дъа а нака́зйѣс тим дьітьом, же́би Бо́га про́сілі, же́ він йім о́тець ўши́тким. — Уж ше́здѣсять де́ўйать ро́кію мал, не́ мал лем рок житі. Але і тот рок хо́рий бил. А тот дьабо́л, што́ ша му потпісал, тот уж до це́ркви хо́діл с тима штудента́ми ў поста́ті йѣго. Пріде йѣден с це́ркви хлопець ку не́му, гва́ріт: Пан діре́ктор, йа́к ми кра́сьны́ ў це́ркві служи́лі Бо́гу, а ви́ нам ні́ч не пріповеда́лі. — Він гва́ріт: Ой, мий сї́ну, то́ уж не́ йа, бо́ то дьабо́л там на місце мо́йѣ; але́ ви́ го ўши́тки не́ слуха́йте, лем йа́к са́мі найлы́пше зна́те, йа́к йа́ вас учил, так Бо́га хва́льте! — На дру́гий де́нь тот роспо́віл тим студѣ́нтим, же́ то діре́ктор не́ тот, бо́ він хо́рий, але́ ў поста́ті діре́кто́ра тот дьабо́л, што́ му діре́ктор ко́нтрах зо се́бе дал. Підут на́зад ку хо́ро́му і про́сят ша́ го, ці́ би да́йак не́ мо́гли Бо́га упросі́ти, же́би тьі́ло бй́ло дьабло́во, а ду́ша бо́ська? — Він по́віл, же́ то мош; а Бог вам сам даст знак. Те́рас і́т там на то́ту дру́гу, де́ йа́ з дьаблом ко́нтрах робі́л. — Піде йѣден, во́зме со́бі лы́тѣр ві́на і бі́блйі́у і швачѣну кре́йду там ла́піт ша мо́дліти прегрѣзні́. І опи́сал ша кре́йдом, же́би ку не́му дьабо́л не́ мог прі́гі. Там але́ прі́шол о́тець йѣго, ко́трий уж да́ўно ўмер, прі́шла ма́ті йѣго, хь́ят роспра́йя́ті з ним, він ку ні́кому, ку жа́дно́му а́ні слово. Прі́шли гро́фи, баро́ни, панове́, попи́, ці́ганы, йа́кі бй́ли на сьві́ты, і жид Іцкі́ в Аме́ріки, же́би йім дал кльу́чик от пе́кла. Але він не́ дал. Прегрѣ́мал тьа́шко ці́лу ні́ч, але́ ша на́тра́пил і мо́длы́л ша ці́лу ні́ч та́мок, та́лмуд. І прі́шол тот діре́ктор сам: Но́, гва́ріт, сї́ну мо́й, та́ ўж йѣс доко́нчил? — Сла́ва Бо́гу уж. — Да́й же ми кльу́чик! — А то

уж біло рано. — Дайе му кльучик. Не знав, же то дьябол, а то бил дьябол. Дал му кльучик і дьябол одорвал му палець. Приде назад дому ку тому старому директорові, што три сто студентіу за дьябельскі пивязі вучил. Но, сину, гварит директор, сину, слава Богу, што палець то ніч, пре то можеш жити, а тераз мене замкнійте ту до хижі, а кед найдете хо' лем йеден палець в мене, та жебисте труглу так далі зробіти, йак кед бим цалком чловек бил, бо дьяблі ўшитко мойе тыло возмут, але дўша мойа і ўшитких вас — будеме ша називати сьватима. Йак буде погріб, будете ми сьпівати, жебисе тоту біблійу прівьус, с котройис ў ноци читал, та будете видіти, же ці дьяблі мойу дўшу возмут, ці ангелі до неба. Прийдут там два чорни гарвани і два голуби і котрі будут ша біти. Та кед голуби виграјут мойу дўшу і вас, та голуби запрут тоту біблійу, а кед гарвани, так ўтогда ми ўшитки ў пеклы. — Пришли два гарвани і два голуби і лапілі ша біти, але голуби виграли, а то білі ангелі. І на днешній день пануйут, кед не поўмирали, а йего погрєблі, а дўша пішла до неба ку престолу Господа Бога Ісуса Христа Сина бо-жого на вічний отпочивок, де Аврам, Исак і Йакоў і йего синове Йаковови, там ша с нима весєлыт. А то акуратна праўда, не ціганство.

Зап. в липни, 1899, від Петра Віри.

8. Говір села Якубян, Спіш. стол.

Головна прикмета сього говору се переміна корінного *o* на *u*: вин, потім, небішчик, москїўским, пішли, віўса, снопяў, неспо-кійна, газдїўства, скінчаті, слибідно, нич, йалїўка (але і пот = під), повноголос: корова, молоко, колотіти, солоткого і — скорочений приказовий вид: ідь, прїведь, смоть, ітьте, берь, ждїй, до яких ана-льоґічно утворена навіть така форма, як: гавдинь (вос.). Говорити значить в Якубянах гадати. Із звучні можна піднести вираз сьала = сїла, несправдливошчу і шчаґлі = несправедливістю, стягли. За-мітний дуже в сьому говорі *gen. pl.* що раз звучить: тіжній, льудїй, грейцарїй, дьїтїй, то знов златиў, дниў. Заім. і присл. *што* = що, заім. *ша* = ся. Між прислівниками подібують ся: тадїт, тамок. *Inf.* і минулий час 1 по. муж. роду як при попередньому.

Як живеть ся Русинам на Спішу.

Та ту льуде жїйут ў нашим країу барс худобно. Робіті гірше мўсят йак воли, або конї, а ішче тїлько нема што заробіти, жеби мал сього йїдла дость, то мўсит куповати. Псота нат псоту наґаньат, на

пéред не мóчи з нічим вийті. Посыйфé гбóл виўса, зрóдит шá му óсем снóпцїў. Посыйфé гбóл йáрцу, зрóдит ша му два мандліки. Посáдїт мїх груль, а дрúгий достáне. Зéмльа не дóбра, пúста, гноїті нїт гру́бо ш чим, бо стáтку мáло ма, гдиж би мал вéцей, мúсит продáти, а йісті кунїті. Йак ма худóбний члóвек на сьвїты жїті? Цорція дúжа, отпáтки, робїті трéба на гмінский пóтрїб на дрїгах, лýс садїті, та вéцей трéба за дáржо робїті йак сóбі, та не мóже члóвек на сьвїты жїті, гóлий, бóсий, хоть а тра́п ша, та кїби Цан Бїг члóвéка ўзьал, та би му льїпше там бїло. Прїде зїма, зїма ўсьáди неспокїйна, дóбри од зїми, же члóвек не замáрзне. На зарóбок їде, мáло што зарóбїт зо стáтком: стáтку трéба, йóму трéба, тáк му не пáдне áні пїадéсьять грейцáриў нá день. Та клїн с клїном вибїват, а пáльци заклáдат. Та над горáми вїтер нá нас дўйфé, та там худóбний Рúснак на сьвїты лéдво жїйфé. До Америкї їде, там їде дóбри заробїті і ту сьвóйфé гáздїўство прóдаст, а там пїйде, же зарóбїт. Прїйде до хорóстї áбо ша му дайáка прїгóда стáне на здрáўйу, злáме нóгу áбо рúку, та áні там не йфé гáзда, áні ту, бо ту нéма нїч уж. Рéшта остáтньї тóти, кóтри їшчек вистáйут ў сéльї, тóти ша збрáйут тьж до Америкї їті. Та, Бóже, хтóже ту бóде на тей худóбней зéмльї гáздовáті? Прїхóдїт нам ўшїтким уж там одїйті. Од Новóго рóку уж више йак на трїсто лýдїй одїшло. А тéраз неперстáно ўше їдут. Та, Бóже, йак то бóде на дáле жїті? Та не зостáйфéме лем тóти, кóтри стáри а кóтри мáйут хїбу дайáку ў здрáўйу. Та Бóже, будь нам мїлóстї, а пóмож нам тот сьвїт скинчатї!

Зап. в липни, 1899, від Явка Гуляшого.

9. Говір села Кремпах, Спіш. стол.

Корївне *o* переходить у сьому говорї як у попередньому на *u*: покый, пóтим, вин, одїшли, спрїбўйу, рїльа, виз, ниж, пїзрі і т. д. але побїч того трафляють ся такі форми, як: гной, ноч (і нич), пул (пів). Самозвук *ѣ* переходить раз на *y*, при чїм попередній спївзвук мягчить ся, або має по собї *й*: ўтьук, пальўнка, лух, мїуд, то знов на *ѣ* з попереднїм *й*, *ѣ*: пообльєкал, помїфэсьцьї, злòдѣй, або на мягке *ї*: злòдїй, увїдыла, або вкїнци на *йї*: поўйїл. Повногоснї форми подибують ся часто: подорожньї, гóлòва, наймолóтчий, корóва, дерéво. Заїм. звор. *сїа*, *сва*, і *шья*; заїм. і присл. *шчо* і *што*. Числївник два звучать: двóме, двóйме, двóймї і двáйфé. Форми *inf.* і *мин.* часу 1 ос. м. р. як при попередньому. *Imperat.* дуже часто скорочуєть ся: сьвїт (сьвїти), подь, ходь, роб; від лягти звучить *impr.* лéгньїй.

Як св. Петро був два рази битий.

Ішов Ісус Христос зо сьуййатим Пётром. І прішли до йедного села, до йедней корчмі. І там хтыл Ісус Христос ў теї корчмі ночовати. А сьуййатий Пётро не хтыл, же там не будут магі спочінок добрий, бо там сут пийаці. І Христос на то прістал. І ішли с корчми гет. Ішли прес село і вошли до йедного дому. А там не біла лем йедна жéна з дьітма. А муж йей бил ў корчмі. Онi сьа просілі на-ноч. А она йім гваріла, же йей муж ў корчмі, та, гварі, прійде пийаний, та вас буде бігі. Не даст вам покий. — Але Ісус Христос гваріл: Мi сьа то́го не бойіме! І о́сталі там на-ноч. Пóтим ў но́чи ішов муж теї жéни сьпівайучи с корчми. І прійде до хйжи і крiчит: Жéно, сьвіт! Давай вечерйати. — Жéна засьвітїла і вин збачил тих двох лежати на лаўци. І потóму вин крiчал: А што то ту за гавдóве? — А она му гваріт: То сут подорóжньї лóуде. Просілі сьа на-ноч. — А вин йей гваріл. Дáлас йім вечерйати? — Она йему повїла: Знаш, же йа прес тебе не зрóбїю ныч. — І він йїх позгáнбал і розказал жéні дати вечерйу. А жéна йім дала йісті. І сьуййатий Пётро зачал сiлігі то́го гáзду йісті. А гáзда отповіл йему: Йiдж, бо ти знаш, гáзда зо свóйjem дóмі, кóди хпе, та йi. І так ўзьал і пóбил Пётра. Пóтим польгáлі спати на лаўку. А Пётро прет тiм лéжал на країу, а Христос от сьтыни. І Пётро гваріл Хрiсту: Пáне, подь, гварі, ти лем лéгньий, бо ййак сьа здога́да тот гáзда, та́ би мйа зас бил, та не витрiмам. А гáзда потóму ўзьал і завóлал: Подь і ти с тамтóго країу, най і тóбі дам, же́би вам не біла крiўда. — І Петро бил два-раз бітий, а Христос а́ны раз, а то за́ то, што не хтыл Пётро ў корчмі ночовати.

Зап. в липни, 1899, від Міхала Маласта.

Паралелї: Етн. Збірник, III, ст. 65—67, ч. 28. — Archiv f. sl. Phil. XXI, ст. 293, ч. 28.

10. Говір села Кружльова, Шар. стол.

Головна характеристика сього говору — се форма *бул* намісь бил і мягкі закінчення 3 ос. мн. ч. в мин. часї: просілі, розказáли, бўлы і т. д. що в попереднїх говорах звучали все твердо: просілі, розказали, булі або билі. Тут істнує також повноголос: голбдний, молбдй, корóви, околóта і ин. що переважає неповноголосні форми — та переміна корінного *o* на *i*: пóтим, міг, кiт, він, пiтпальїла, але: достанéте. Зазначити належить ще форми: нус, óцеп, льем, льéжал, за́чньє; ўўци (= вiвци); што, шыа. Вирази жáдост, вижйўност вже дуже близькі до словенськых, а *досу* вже зовсім словенське. Inf. і мин. час, як перше.

Граф Попеловський.

(Відривок).

Бул йѣден гáда, а мал трох сiнох. Та рас ша зóбрал, iшол на йурмак. Та двóме бóлы до свiта валóшны, та просiтi вiца, жéби йiм кóпил ўшельачiну, а тот трéтiй льѣм на пiѣцу ўше льѣжал. Та тот прóсил од вiца. жéби му йѣдногo краснóгo кóта кóпил. Оцeц покупiл тiм двом ўшитко. што росказáлы, а кóта нé мiг нiдe нáйтi. I пóтiм iшол уж воз мiста гет вон, та барe го мерзiло, же тiм двом покóпил, а тóму не кóпил кóта. I iшол пóтiм за драгом, а гáзда нyс кóта ў мiху, до вóди го хцeл шмарiтi, бо барe квáрний бул. I пóтiм óт тóгo хлóпа прóсил, жéби му прóдал тóгo кóта. Тот гáзда му отпóвил, же му за дáрмо даст. I тот гáзда не хцiл ўзáтi за дáрмо, льѣм заплáтiтi хцiл. На тeльo го прóсил, штó му пóвил i заплáтiл му двáцeт грайнáри за ньóго. Пóтiм iшол тот гáзда з велiком рáдостьом до дóму, же вiпóдчыл свóйiм сiном жáдост, што просiлы од ньóго. Йiк прiньус тóто дóму, тóти двóме барe ша радóвалi, а тот бáржей эшчi што на пeцу льѣжал. Та пóтiм дал го на пeц i на пeну ўше бул прi ным. Пóтiм тот кiт барe з'унóвал на пeцу льѣжáтi прi ньóму. I вóлал го, жé би iшлы до свiта обiдвóйѣ. Узáлы ша та iшлы барe дальѣко. Прiшлы на йѣдно тáке згорeчe мiсце, там уж не бóло нiч, льѣм йѣден пeц. I кáзал му кiт, жéби до тóгo пeца вóшол, áльѣ уж голóдний досц бул тот хлóпeц. I пóтiм ўзвэл ша тот кiт дайáку вижiўност глвдáтi прe ньóго. I iшол прeз йѣдну велiку гóру i зáчал ша вивертáтi на йѣдней лóкi. Прiшол ку ньóму зáйáц i прóсiл ша: Чом ти ша так вивертáш? — Ей, гвáри, кiби ти знал, на йáкeй йá гостiны бул! — I зáйáц барe прóсiл, жéби i його ўзвэл на тóту гостiну, та бóду тi на дóбрeй помóчi. I ўзáлы ша пóтiм обiдвóйѣ, та iшлы дáльѣй. Зчáлы ша пóтiм обiдвóйѣ вивертáтi там. I прiшла кó ным лышка i ўше йiх просiла, же чом ша так вивертáйт обiдвóйѣ. I кiтка пóтiм гвáрiт: Кiби ти на тáкeй гостiны бóла, йáк ми, та йѣс ша нé так вивертáла! — Та вóзьтe i мeнe зо сóбом, та бóду i йá вам на дóбрeй помóчi! — I зас дáлей iшлы...

Зап. в липни, 1899, вiд М. Лукач, дон. учит.

Паралелi. Етн. Збiрник, VII, ст. 98—101, ч. 53.

II. Говiр села Мальцова, Шаришськóй стол.

Отсей говор найбiльше пословачений з тих, про якi до тепер була мова, та все вiн стоiть ще близше до руснацкых говорiв, як

говор Бачванських Русинів; що тикаєть ся ближшого його означеня, то він належить вже до групи словенських говорів, між якими найкрасшій і найчистішій — власне бачванський. Найбільше характеристичні його прикмети такі: 1) Велике число неруських виразів, пр. відлубач, véра, гуторіц, здівéна (дика), прівóлац, пíтац (= просити), стром (= дерево), кúкац (заглядати) і ин. 2) Inf. на -у: жéньц, сцац (стятв), буц, робіц і т. д. 3) М'яжке *і*, що приходить у закін. З ос. ч. мн. в минулім часі пр. ходзілѣ, зроблѣ, гостлѣ; рівночасно приходить одначе ще та форма з твердим *і* пр.: радзілі, прішлі. Мішані форми — се власне ознака всяких переходових диалектів, що стоять у стадії свого розвою.

Іньші прикмети, дрібніші, що відріжняють його від попередніх говорів отсі: Корінне *о* переходить у ньому на *у*: стул, вуз, кунь, вірус, вандрўўкі, гúрах, пúйдзе; побіч того приходять одначе також форми: пóйдзем, пóтом, а навіть пóтим. — Самозвук *ѣ* переходить звичайно на м'яжке *е* (ѣе, ѣе); льѣс, гньѣвáла, малольѣтні. — Самозвук *и* існує ще в повній силі (у Бачванців його нема): пíтал, син, жéби, вірус, жиц, — але побіч тих форм приходять і такі: сін, жéбі, музйкі і т. д. Взагалі у фонольогії нема тут ще постійних форм; побіч виразів; дзéцох, відзел, радзілі, стоять тут: відіш, ходлѣ, дбам, годіна; пóбіч ўшіцкі — ўшіцкі; побіч зьѣм (земля), ўзвал — ўжал; побіч хоч — хоц; побіч: на свѣце, застрéлѣл, свѣі, гостіна, пріньѣсу — по шведе, мéсце, шмерц, цешел, гостіна; побіч най — ньай і ньѣй; побіч лем, не — льѣм, ньѣ; побіч кльѣклі — злык. На місци півзвукá ў з'являеть ся тут часто ѣ: дзѣче, фцáльѣ, а часом ѣ: гдóва. На місце *к* появляеть ся деколи ѣ: гу, грокі; на місце *ж* — г: гіжі; на місце *г* — к: длўкні. — При іменниках належить зазначити отсе: 5 відм. р. м. sing. кінчить ся часом на *у* в таких випадках, де в иньших говорах є *е*: брáту; в dat. sing. р. ж. звуки *г*, *к*, *ж* не асимілюють ся перед *і*: мáткі, рúкі і т. д. Дальше треба зазначити: із мóйу жéну (abl.), ў кúпе, на трóньѣ (loc.), рúкох, панох (gen. pl.). — При прикметниках найзамітніші форми -éго, -éму нам. -ого, -ому: йеднѣго шумнѣго, добрѣму; пом. pl. кінчить ся звичайно на *и*: плáни; побіч сопрог. на -ей: дáлей, скóрей приходять також звичайні: скóрше. — При заім. належить зазначити: ші (= ти), тен або тóтен (тотѣго, -éму, pl. тóти), ці (dat.), сéбе (dat.) побіч сóбі, свóйо (= свóйѣ). Зворот. заім. ше (acc.), заім. і присл. цо — цо. — При відмінї дієслова бути приходять тут уже такі форми: сом (побіч йѣм), ші (= вси), су (= суть). З ос. pl. час. теп. і sing. не має вже закін. — т (із ѣ або без ѣ): хцу (побіч хцѣйу), мáйу, рóбйу — бíва, льѣці і т. д.

Говор Мальцова замітний ще тим, що там старші люди у численних випадках виражають ся зовсім інакше як молоді, які змагають ся говорити чисто по словенськи (шариськи). Так пр. 3 ос. sing. дієсловів мин. ч. (муж. р.) кінчить ся у них не на л але на півзвук *ў*, при чім самозвук *а* перемінюеть ся на *о* пр. моў (мав), доў (дав), буў, пошоў, ўзьоў (взяв): Уш ті са заодзоў (Чи ти вже задягнув ся)? Так само 3 ос. pl. часу теп. має закінчене у них *а* намісь загального (у молодших) *у* пр. знайа, дадза (нам. знайу, дадзу). Асс. звор. зам. звучить *са*, а не *ше*, як у молодших. Сяч форм (і певно иньших, яких я при короткім побуті не замітив) уживають також селяне, коли говорять із собою; коли прийдеть ся їм одначе говорити з чужими, тоді намагають ся теж говорити чисто по „словенськи“.

Як королевич оженив ся.

(Відривок).

Бул йѣден король, а мал жѣну корольоўну, та она була ньѣдобра ку народу, остра, а ун бул барз добрі король. Та малы йѣдного сїпа, вѣцей ньѣ малы дѣцох. А тотен син бул малольѣтні, ешчі млáді. І король ше похóрел раз, та відзел, же мўші ўмрець. Йак відзел, же му уж ньѣ бóдзе льѣпше, мál мінїстра, та завóлал го до себе, а го пїтал красньѣ, жеб бул тáкі добрі, жеби йѣго сїна ўзьал, ажебї з нїм ішол по свїце на вандрўўку на кельа рóкі, бо за то го ньѣхце дóма з'охабїц прї маткі, бо она барз ньѣдобра гу льўдзом, та жебї он ше так ньѣ наўчел, альѣ жебї ше льѣпшего способу наўчел. А му повѣдзел король, жебї так гавдóвал с прїнцем, жебї нá ньго ше здал во ўшїцкім. Та пóтом ше забрáлы а пóшлы на тóту вандрўўку. Ходзілы по швѣце за вѣцей рóкі і ньѣ прїшлы дóму, нїж тен прїнц ньѣ вірус, цо пóтим уш треба́ло му ше жѣнїц. Йак ходзілы по теї вандрўўкі по гўрах, льѣсах, валалах, та прїшлы до йѣдного шумне́го мїста. Музїкї грáлы ўшáтáї, а льўдзе бóлы барс смўтне. Та ше чудовáлы, цо то тáке, же льўдзе смўтне. А ун, тотен прїнц вóлал мінїстра бачїкем, бо ун бул му за оца. Та там стáлы ў кўпе йѣдні панóве на мѣсце, а мінїстер пїтал ше, же цó то тáке, же тáке шўмне мѣсто, а нїт веселóго чловека. А му отповѣдзел йѣден: Відїш там дом настрѣд мѣста по найшумньѣйші; ў тїм дóме йѣст йѣден гад, та тот нас ўшїткіх жре! — Та оны ше барс чудовáлы на то, же цо то за гад. І догварáлы ше: Пóдзѣмѣ опáтрїц, цó то тáке. А там бóла тóго крáля прїнцѣза, і хцѣла ше видáвап. Ходїлы кў ньѣї дрўгї прїнцóве і панóве, цó йу пїтáлы за жѣну, та она дáла пѣйцом чї шѣсцом

главі спац, бо йак йу прішо́л пітац та гварела: Йак йей одга́днѣ гатку, пуйдзе за него, а йак нѣ, та гла́ву до́лоў. Та пра́ве йак о́ны ішли до то́го до́му, му́зика провадзіла і войа́ци йедне́го младе́го на шмерц, цо пітал йу за же́ну, а нѣ одга́днул гатку. Та́ му гла́ву зрубáлы. Прішлы о́ны до те́го до́му, па́тра до гу́рі, а то́та прінце́за з вішне́го што́ку на о́блак ше пріпа́тра́ла. То́тен мла́ді прінц запáтрел з очáмі, а ше до нѣй зальу́біл а пове́дзел міні́стрóві: Бачі́ку, нѣ ше то́та прінце́за спачі́ла, йа́ бі йу сцел пітац за же́ну. — А тен барз го одгва́рал: Най Бог вару́йѣ, йа́ ці то нѣ дозвóлым, же́бі ці ту гла́ву нѣ зня́лы йак те́му, цо те́раз провадзі́лы на шмерц. — А о́ны уж зна́лы обідвóме, же йей трéба гатку одга́днуц. То́тен міні́стер барз го пітал, же́бі нѣ ішол йу пітац за же́ну, а ун пове́дзел: Йа на́ то нѣ дбам ны́ч, йа пуй́дем. — Ўзя́лы ше і по́шлы до те́го бурку. Пусці́лы йіх, вішли аж го́ре на ве́рх. Йак вішли гу́ нѣй, та о́на ше піта́ла, же цо хце́йу. Мла́ді прінц пове́дзел: Па́ны прінце́зо, кра́льоўна, йа йіх прішо́л пітац за же́ну. — Она му отповедзéла: Йа по́йдзем за тебе, бо ун ше йей спáчел, — бо бул шумней поста́ві, льѣм же так бул худóбно обльѣчéні йак дайáкі вандроўны́к — кед мі одга́днѣш гатку; кед нѣ одга́днѣш, та ці гла́ва до́лу. — Ун йей пове́дзел: Та да́ржо; поручéно па́ну Бо́гу, йа до бо-же́го шчэ́сца будзем га́дац. — Одга́дны́й мі цо йа мішлы́м і йакéго бі йа му́жа хце́ла. — Он йей отповедзéл: Па́ны прінце́зо, кра́льоўна, о́ны мішля то, же́бі такéго му́жа достáлы, же́бі ны́гда ве свóйѣм живóце, за́кля́а бу́ду жиц, ше з ны́м нѣ погнывáлы, а́ны он з ны́ма, льѣм же́бі ўже кра́шнѣ жы́лі. — Она му отповедзéла: Дóбре ші одга́днул. Та ти будзеш те́раз мой муж. Йа на́ то пріста́нѣм, а і с тим йѣм контэ́тна, же́бі ми ше йедно на дру́ге ны́гда нѣ погнывáлы. Альѣ те́раз по́ведз мі, з йакéго ші рóду? — Он йей отповедзéл: Йа льѣм йедней худóбней гдóви син, а йа льѣм кóчш. — Она отповедзéла: За то ны́ч, йа на то нѣ дбам; хоч і кóчш, йа прéто тво́йа же́на будзем. І на то́ту тво́йу отповедз нѣ пріша́гнѣм, же ше ны́гда на тебе гнѣвац не будзем. — Зоста́лы там обідва на длукші час і зрбóлы вешéльѣ. І так сэбе пріша́глы, же а́ны она на нѣго не будзе ше гнѣвац, а́ны он на́ ну, хоч би да́цо плáне бу́ло. По вешéльу та он йу пітал: Мо́йа луба же́но, да́й мі да́цо пенѣ́жі, бо йа нѣ мам, а йа мла́ді члóвек, йа́ би ішол да́гдзе ме́джі па́нох до кавельга́ўзу ше забáвіц. — Она му поведа́ела: Ша́к ма́ме пенѣ́зы, ве́зь сэбе кéльо хцеш, та ідз, йа це нѣ спірам. — Он сэбе на́брал пенѣ́зы, кéльо ше му пачéло, ішол до кавельга́ўзу гу па́ном. А там с панáмі на́піл ше, пóтом лапі́лы кáрти грац. Ун так грал, цо прéграл ўшиткі пенѣ́зы, нѣ зоста́ло му ны́ч, а́ны гра́йцар. Прідзе до до́му кóло дзеўйáтей годзі́ні ве́чар, та́ ше го піта́ла, же две бул. — Он

йей повѣдзел: На кавельгáўзѣ. — А цо ші там рóбіл? — Ў кáрти ми грáлы с панáмі; а лѣм, мóйа лѹба жéно, йа прéграл ўшйгкі пеньѣзы, цо ші мi дáла; чi ше нѣ гнѣвaш нá мнѣ? — Она му поведзела: Цóбiм ше гнѣвáла про тѣльо пеньѣзы, шак мáме вéцей!...

Зап. в липни, 1899, від Мiхала Боцка.
